

III. EGYHÁZI BESZÉDEK ÉS ELŐADÁSOK.

A mi küldetésünk.

(1899. október 1. Budapest.)

*„Hallám az Úrnak szavát, aki
ezt mondja vala: Kit küldjek el?
és kicsoda mégyen el nékünk? és
én mondék: Imhol vagyok én,
küldj el engemet.“*

Ezsaiás VI. 8.

Ünneplő gyülekezet!
Kedves Atyámfiai!

Azt mondják, hogy a távolság az ég és a föld között felette nagy. És a föld mégis szívesen tartja fenn az összeköttetést az égiekkel s viszont az ég is — mint hajdanán — még mindig törödni látszik a földiekkel. Az ég és a föld: az Isten és ember — a saját érdekükben is — mind szorosabbra óhajtják fűzni ezt az eleven kapcsot, amelynek egyes láncszemeit a váltakozó események képezik. Nem történhetik ugyanis semmi örvendetes dolog a földön anélkül, hogy az az égben élénk visszhangot ne keltene; mint szintén a földi keserv és siralom előtt se zárulnak be könnyörtelenül a menny kapui. Ha örömmünnep van az égben, tudnak arról a földiek is s ha gyászba borul annak dicsősége, a földiek is résztvevő könnyeket hullatnak. És mindezekben a jelekben megnyilvánuló őszinte rokonszenv az, ami lassankint megszünteti a távolságot az ég és a föld között.

Ennek a rokonszenvnek a forrására nézve eddigi tapasztalataim alapján csak annyit mondhatok, hogy ami az eget illeti, van benne mindig valami gondviselészerű; ami pedig a földet illeti, mindig van abban valami ösztönyszerű lelki élmény. Akár az egyesek életének tarka fejzeteiben, akár a népek és nemzetek hullámzatos fejlődéstörténetében, mindenütt híven igazolva látjuk ezt a szent viszonyt: egyfelől a magasságos isteni Gondviselésnek és

másfelől az Ő engedelmes földi gyermekének titokzatos érintkezésében.

A fogékony lelkek minden időben hallották az Úrnak szavát megcsendülni — most a szent magány enyhe zúgáiban, majd a küzdelmes világ zürzavaros áráján: Kit küldjek el? és kicsoda mégyen el nekünk? — És sohasem késlek a megnyugtató válasszal: „*Imhol vagyok én, küldj el engemet!*...“ Az egyik nemzete bölcsőjét indul fölkeresni távoli világrész ismeretlen tájain, sanyarú nélkülözéssel küzdve évek hosszú során át anélkül, hogy legalább egy bágyadt reménysugár hintene fényt élte kietlenén. A másik a tudomány rettenthetetlen bajnoka, légi útra kél, hogy megpillanthassa a föld sarkpontjait, ahová élő lény ezelőtt még el nem hatolt s boldognak érzi magát, ha nyomtalanul eltűnik az emberiség szolgálatában. Az egyik, a világ zajától elvonultan, négy fal között csupán tanulmányainak élve, foglalkozik amaz örök rejtélyek fejtegetésével, amelyek a mindennapitól egészen különböző világot tárnak föl előtte. A másik, lelke titkos sugallatának engedve, mint egy modern megváltó behatol a bűn és nyomor tanyáiba s megmenteni igyekszik az élet és az üdvösség számára azt, ami még megmenthető.

Az ilyeneknek a hivatása nem a hétköznapi kenyérkereset. A hivatás mellett ott van a magasabb küldetés bátorító érzete is; amennyiben ők a munkát Isten nevében, mintegy az Ő egyenes parancsára vállalják el... Ilyennek tekintem én a lelkészi pályát is, amely minden egyszerűsége mellett megérdemli, hogy vele ebben a szent órában bővebben foglalkozzunk; már csak azért is, mert az az én küldetésem: — a mi küldetésünk... Halljuk mi is az Úrnak szavát, amikor szüksége van ránk: Kit küldjek el? és kicsoda mégyen el nekünk? — s mintegy ösztönszerűen engedelmeskedünk a felhívásnak, ezt mondván: „*Imhol vagyok én, küldj el engemet!*“

És valóban, Atyámfiai, a mi küldetésünk — minden gondjai és terhei mellett is — szép és nemes. Szép és nemes a *szószéken* és a *társadalomban* egyaránt. Ezzel óhajok tehát ebben a szent órában is foglalkozni. Míg ezt teszem, kérlek, ajándékozatok meg becses figyelmetekkel!

A mi küldetésünk a szószéken.

Egyik híres egyházi író szerint, nincs a világon sehol szebb emelvény, mint a szószék, ahonnan a krisztusi hitnek igazságait hirdetjük s tisztultabb felfogás szerint adjuk tovább az evangelium örökszép elveit. A rég lezajlott hitviták áldatlan napjaiban ez volt az egyetlen hely, ahol hitelődeink megvédelmezték a maguk igazát s a nyílt és bátor szó az egyetlen fegyver, amelyet elszántan és vitézül forgattak a lelkiismereti szabadság diadaláért.

Nekünk sincsen más fegyverünk, csak az őszinte szó, amellyel hitsorsosaink és embertársaink értelmi világhoz, szívéhez és lelkéhez férközni óhajtunk. Az értelmet meggyőzni, a szívet megindítani és a lelket magasabb célok felé sarkalni igyekezünk. S amennyiben a többi vallásfelekezetek, hazánk határain belül, vagy túl a tengeren, hasonló szellemben haladva szegődnek az egy és oszthatatlan Igazság szolgálatába, készek vagyunk a közös feladat együttes megoldására testvéri jobbot nyújtani.

De, a nem remélt visszautasítás esetén, állunk elébe a vádnak, mintha a mi vallásunk, az unitárius vallás, pusztán az ész vallása volna. Hivatkozunk Erdély bérczeire, ahol több mint háromszáz év óta visszhangzik az „Egy igaz Isten“ dicsérete. Az unitárius vallás ott századokon keresztül pótolta és kielégítette az egyszerű földműves nép lelki szükségét s ugyanazt a missziót teljesíti ma is; mert jóllehet az istentisztelet rendjén az értelmet is foglalkoztatja, mindazonáltal a mi szószékeinken is — az Irás szavai szerint — „a szívnek teljességéből szól a száj“. És e tekintetben nem kötnek bennünket üres formaságok, száraz tantételek, elavult hagyományok és porladó emlékek. A mi küldetésünk a szószéken nem az, hogy dédelgessük a múltat, hanem sokkal inkább az, hogy munkáljuk a jelent s küzdelemről-küzdelemre törve, tegyük le egy szebb és jobb jövő alapját. Ezért kell nekünk a szószéken minden kínálkozó alkalmat megragadnunk arra, hogy az értelmet a hit dolgában felvilágosítsuk, a szívet az erkölcsi követelményekhez képest nemesítsük és a lelket kísértéseiben

és próbaiban annyira megerősítsük, hogy a magasságos Isten segedelme mellett, a maga erején — igyekezzék kivívni a saját üdvösségét.

Kedves Atyámfiain, én úgy képelem a felvilágosult értelmet, mint a napot, amely minden egyes fénysugárral egy-egy bizonytalan homályt oszlat el, egy-egy rejtett zúgot világít be. Elúzi az értelem is, szétozlatja ama kényelmes ábrándok homályát, amelyeken fölépült a csodák fellegvára. Bevilágítja a keblek rejtett zúgait, ahol veszedelmes tanyát ütött magának az előítélet és a babona. És azokat kiirtva, helyet ad az önálló gondolkodáson alapuló mély-séges meggyőzésnek.

A nemes szívet pedig úgy képelem, mint a tiszta forrást, amelyben a derült ég, mint a felhőtlen kedély s minden, ami csak jó, igaz és erényes, megláthatja magát; sőt egyesülhet is annak éltető habjával. Ebből származnak — az Irás szavai szerint — „az életnek cselekedetei“.

És a szilárd lélek — mi más az, mint a hajó kormánya, melynek segítségével az élet tengerén — örvény s szirtetek között — bátran haladhatunk.

Ennek a hármaskör feladatnak a teljesítése szükségessé teszi, hogy magának a lelkesnek értelme felvilágosult, szíve nemes, a lelke pedig szilárd legyen; mert a legszebb szónoki figurák akárhányszor kiáltó szó gyanánt hangzanak el, hogyha azok mögött nem jelenik meg krisztusi módon a küldetés ellenállhatatlan varázsa. A mindennapiság szürke színvonalán felül csak az emelheti hallgatóit, aki maga is fenkölt gondolatokkal foglalkozik s míg híven teljesíti az élet robotját, egyszersmind magasabb eszmék légkörében él. A megszokott közöny tétlen szendergéséből csak az rázhatja fel a szíveket, aki maga is tisztában van annak titkos rugóival s tudja, hogy miképpen kell az elevenre hatni, úgy, hogy miközben sebet ejt, egyúttal szépen lassan gyógyítsa is azt. Az ingadozó és tévelygő lelkekbe csak az önthet bátorságot, aki maga sem riad vissza a veszélytől, sőt amikor legvészesebben tornyosulnak a hullámok, akkor érez és mutat legnagyobb erőt és biztonságot.

Istentől ilyen tulajdonokkal megáldva, valóban szép és nemes a mi küldetésünk a szószéken s annak terhei és

kötelességei, gondjai és aggodalmai gazdag kárpótlást nyernek abban az örömben és meglepedésben, amit a híven teljesített kötelesség boldogító érzete nyújt nekünk és a mi szeretteinknek. És ha működésünknek külső sikerét is látjuk s életünk magasztos céljának megvalósításához évről-évre mind közelebb és közelebb juthatunk, megvigasztal és fölemel bennünket az a tudat, hogy „a mi munkánk nem hiábavaló az Úrban“.

Ilyen szellemben óhajtok én is megfelelni a tisztemmel járó küldetésnek a szószéken, amelyhez kora ifjúságomtól fogva nem közönséges előszeretettel és ragaszkodással viseltetem. És bár — a helyi viszonyokhoz képest — ebben a díszes templomban nem is számíthatok, mint a vidéken, minden templomnak legfőbb díszére, a tömött padsorokra, remélem Isten után, hogy amaz oltári eleven szén, amely hajdanta ékesszólóvá tette a próféta ajkát, belőlem se fog idő előtt kihamvadni.

Mondjon bármit — kicsinylésből vagy hanyavetiségből — a modern világ kufár szelleme, a szószékről és azon a mi küldetésünkről, azért a szószék előttem is széles e világon mindörökre a legszebb emelvény marad. S ha volnának még kételkedők, akik a tömjénfüsttel ugyancsak fukarul bánnak, azoknak kedvéért újabb érveket is hozhatok fel s beigazolhatom, hogy szép és nemes

II.

a mi küldetésünk a társadalomban is.

Egyoldalú és elszigetelt volna, Atyámfiain! a lelkesi pálya, hogyha beérné csupán a templomi szolgálattal, a szónoklattal, a könyörgéssel és azzal a pár egyszerű szertartással, amelyet a letűnt nemzedék kegyeletes áhitata megőrzött a mi számunkra. Azt az igazságot, amelyet a szószéken nagy hangon hirdetünk, át kell vinnünk a mindennapi életbe, e szentelt küszöbön kívül hullámzó emberi társadalomba is, ahol minden hü gonddal ápolt házi tűzhely mintegy oltára és szentélye az örök Istenségnek; s ahol minden igaz érdeket és közjót önzetlenül szolgáló

intézmény, egyesület és társulat — egyúttal eszköze a teremtő Bölcsesség megváltó céljainak, egyengetője a Gondviselés útainak. És amidőn e szerint munkálkodni, ezt végrehajtani elhatároztuk, ne építsünk a divatos felfogás szerint a szent és profán között mutatkozó különbségre; mert az igazság — igazság marad a templomajtón kívül, a nyílt fórumon is, sőt éppen a nyilvánosság szolgáltatja mellette a legfényesebb tanubizonyságot.

Hogyha a szószéken s templomi gyakorlataink közben ápolni igyekeztünk az értelem világa, a szív nemessége és a lélek hűsége által az Istenbe vetett rendületlen bizalmat, — méltán elvárja tőlünk a mi nagy mesterünk, az Úr Jézus Krisztus, hogy szintúgy ápoljuk a társadalom különböző osztályai, a szétágazó élethivatások és foglalkozási ágak között a kölcsönös bizalmat, a megértést és a testvériességet, ami nélkül egészséges társadalom el se képzelhető.

És ezt annyival is inkább meg kell tennünk, mivel a lelkészek nem is olyan régen, e hanyatló század első évtizedeiben még híveiknek nemcsak lelki gyengéit, hanem testi betegségeit is készek voltak — megfelelő orvosi segítség hiányában — önkéntesen gyógyítani. A mai társadalom pedig beteg; nagyon beteg. Izlése megromlott. Szeszélyes, kínos vergődései közben minduntalan szélsőségekbe csap át. Bizalmunk az emberekben megrendült. És a testvériesség — a fajok és a felekezetek rosszindulatú és kárörvendő fondorkodása mellett — alig egyéb üres jelzőszónál.

Ha valakinek módjában áll, hogy ezeken a bajokon, amiknek nyomasztó és elszomorító jeleivel úton-útfélen találkozunk, valamiképpen segítsen, bizonyára a lelkész az... A lelkész, aki megnyerte hívei szeretetét s nem a bér, nem a zsold arányában fogja fel küldetése szépségét, annak magasztos voltát. Csakhogy, természetesen, ez is, mint mindennemű gyógyítás, tapintatos eljárást, óvatos kezelést és odaadó gondozást igényel. És az orvosnak és a betegnek egyaránt az egész idő alatt isteni segítségre van szüksége. E nélkül nincs kilátás a gyógyulásra. Isteni segítségre, amely önként jön, ha egyetértünk, ha egy és ugyanazon szent

célra törekedünk s amely azonnal cserben hagy, mihelyt széthúzás és visszavonás van az egyes tagok között.

Nem is olyan könnyű dolog példának okáért: helyreállítani a bizalmat szegény és gazdag, úr és szolga között; mert mialatt mind a kettőnek jogait és kötelességeit fejtegetjük, egyengetve a kölcsönös megértés, a közeledés útjait, vagy az egyik, vagy a másik megnehezítel mireánk s akkor ugyancsak kárbavesztett fáradság leend minden addigi nemes törekvésünk. Sőt igen könnyen úgy járhatunk, mint aki két malomkő közé jutott: az egyenetlen küzdelemben felörlődik az idealizmusnak utolsó magja is, amely egy egész életre szánt szent örökségünk vala.

Mint szintén céltalan és meddő vállalkozás volna — előhozakodni a testvériségről ott, ahol máris magas hullámokat ver a felekezeti féltékenység és a fajgyűlölet s hosszú időre lehetlenné válik a békés társadalmi együtt-lét, az együttes munkálkodás s mindazok az előnyök, amelyek a harmonikus együttműködésből mindnyájunkra nézve származhatnának.

De azután végképpen elhallgatnunk sem szabad, mert az igen könnyen végzetessé válnék a mi küldetésünkre nézve... Szóval és tettel egyaránt hirdetnünk és ápolnunk kell a bizalmat és a testvériességet az emberek között, hangoztatva alkalmas és alkalmatlan időben a mi Urunk Jézus Krisztusnak örökkévaló és egyetemes evangéliumát. Így kiegészítjük, megerősítjük és állandósítjuk híveink szívében és lelkében azt a futólagos hatást, amelyet a szószéken pillanatnyilag elértünk.

E végett okvetlenül szükséges, hogy beleéljük magunkat azoknak a sorsába, akiknek a lelki gondozása, földi boldogsága és mennyei üdvössége reánk bízott. Ismernünk kell a kedélyvilágot és az egyéni természetet, minden egyes jellemnek alapvonásait, az erőt és a gyöngeséget, az egyéni kiválóságot és a szürke átlag mindennapi mértékét, hogy ahhoz képest s annak kívánalmai szerint alkalmazhassuk a szeretet vallásának parancsolatait, a békesség Fejedelmének örökérvényű tanításait. Kerülnünk kell a feltűnést, annak módfeletti hajhászását s mintegy észrevétlen kell megoldanunk azokat a szép és dicső fel-

adatokat, amelyek reánk várnak ebben a széttagolt, ebben a maga javát alig ismerő emberi társadalomban.

Hasonló szellemben óhajtók én is megfelelni küldetésemnek itt, hazánk szívében, a fővárosi ezerfejű társadalomban s mint annak egyik szerény munkása, töledek, budapesti kedves Híveim, csak jóindulatú támogatást, Istentől, a mi közös mennyei édes Atyánktól pedig áldást és kegyelmet kérek. Ebben az ünnepélyes pillanatban kötött szent frigyünkön nyugodjék meg az Ő atyai szent tel- szése. Amen.

Isteni szolgálat.*

„Én az én szolgálatomat ékesí-
tem...”

Rom. XI. 13.

Az isteni Gondviselés mindnyájunkat különböző testi és lelki tulajdonságokkal ajándékozott meg. Ezekben mintegy ki is jelölte számunkra az életpályát, amelyet megfutandók vagyunk. Boldogulásunk és előhaladásunk az életben rendszerint attól függ, hogy mi magunk milyen mértékben igyekezünk a nyert isteni adományt kifejteni, értékesíteni. Van, aki erején felül mer s tehetségét félre- ismerve, önmagában elbizakodva, túl lö a célon s maga után vonja a bukást, a sikertelenséget. Van, aki szerencsésen választja meg a maga hivatását s fokról-fokra emelkedve, utódai számára is követendő példát állít s szerez magának és másoknak sok mélységes, igaz örömet és meg- elégedést. Szóval: *ékesíti a maga szolgálatát.*

Ilyen szerencsés csillagzat alatt születik „Pál, Jézus Krisztusnak szolgálója, hivatala szerint apostol, aki választott az Isten evangéliumának predikálására...” ha t. i. az ő születését nem Tarsustól, hanem Damascustól számít- juk, ahol addigi életét maga mögött hagyva egy elárvult ügyet, a Krisztus anyaszentegyházának szent ügyét fogadja szívébe s annak diadalra jutásáért kész minden áldozatra. S teszi ezt az, aki személyesen sohase látta a mestert s ha mindjárt látta volna is, neveltetése kapcsán, mint hitű farizeus, csak lekicsinyléssel fordult volna el tőle s az őt követő tanítványok kisded csoportjától. Valami rendkívüli eseménynek kellett történnie, valamely nagy lelki átala- kulásnak kellett végbemennie az ő bensejében azon a ne-

* Ünnepi beszéd Kolozsvárt, az unitárius templomban Ferencz József unitárius püspök 90. évfordulóján: 1925. augusztus 9.

vezetes damascusi úton, amely azóta minden igazi hivatás-szerű életpályának örök symboluma.

Ott és akkor vette Pál az ő szolgálatát az Úrtól. A mennyei fényességtől káprázó szeme ott látta meg az igaz világosságot. Fajáért és hitéért lázongó kebele ott találta meg az igaz békességet. Ott és abban a szent pillanatokban — amikor a hályog lehullott a szeméről — ismerte meg az örök törvényt, „az élet lelkének törvényét a Jézus Krisztusban — amely megszabadította őt a bűnnek és halálnak törvényétől“. Hogy mit szólnak majd hozzá Jeruzsálemben az oszlop-apostolok, azzal édes keveset törődik; mert ő hinni, tenni, áldozni, tűrni és szenvedni — s ha kell: meghalni is — kész azért, akit soha életében nem látott, de akit mégis szívében hordoz s akinek szépségéről és jóságáról s tanításainak bölcsességéről a lelke mélyén meg van győződve... „Szolgálni a léleknek újságában“, nemes lendületével annak, aki kész lemondani minden földi dicsőségről, csak hogy elnyerje a legszebb jutalmat, „az igazaknak koronáját“.

Külső megjelenése szerény, de erkölcsi magatartása tiszteletet parancsol. Tett- és tudásvágya alig ismer határt. Tengerek dagálya, a sivatag tikkasztó lehellete, rossz emberek vádaskodása, üldöztetés, börtön, hajótörés — mind-mind nem akadály az ő pályafutásában, amelyet el kell végeznie és Isten kegyelméből el is fog végezni, mert ő „nem bizonytalanra fut“. Ő az ő szolgálatát ékesíti, hogy minél többet megnyerjen az idvességnek. Az ő célja: a romolhatatlan korona, az örökélet...

Az ő szolgálata tehát valóban isteni szolgálat, a legszebb, a legmagasztosabb mindenek között. Az ő himnusza a szeretetről — minden időknek legszebb költeménye. Misszionáriusi lelkéből sarjadt levelei pedig méltán sorakoznak a négy evangélium mellé ötödik evangélium gyanánt.

Igy ismerve Pált, a pogányok apostolát, mindnyájunk előtt nyilvánvaló az isteni szolgálat fenséges volta, amely az embert az ő Teremtőjével és földi sorsának osztályos-társaival együttes munkálkodásra serkenti amaz örökkévaló javakért, amelyekből Istennek dicsőség, embernek tisztesség s a honra áldás, üdvösség fakad.

Ilyen egész embert kívánó isteni szolgálatra hívott el közülünk is egyeseket az Örök Bölcsesség. És oh, mily szép, oh mily magasztos ez a szent hivatal! Vizsgáljuk meg hát ebben az ünnepélyes órában, örvendező Gyülekezeti, kedves Atyámfiai, — ennek az isteni szolgálatnak

a) célját és

b) eszközeit,

hogy mi is azon felbuzdulva, nagy lelki örömmel vállaljuk a velejáró minden szent tartozást és kedves köteleiséget.

I.

Az isteni szolgálat célja.

A szó valódi értelmében minden munka, amit az emberi hivatás körében végezni szoktunk, tulajdonképpen — szolgálat. Egész társadalmi életünk ilyen kölcsönös szolgálattételre van berendezve. Valaki rendelkezik és mi teljesítjük a parancsot. A mindennapi kenyeret ugyan a jó Istentől kérjük, de a jó Isten állítja bele a barázdába a szántóvetőt, hogy a mi számunkra kitermelje a hantok alól az életadó kenyeret. A többi azután a mi dolgunk, hogy ezt becsületes munkával és tisztességgel megszerezzük a magunk és háznépünk számára. Még az uralkodó is akkor fogja fel, akkor tölti be igazán magasztos polcát, ahová az isteni Gondviselés állította, hogyha első szolgája kíván lenni a gondjaira bízott népek millióinak, akiknek anyagi és erkölcsi jóléte, boldogsága és békessége sok tekintetben tőle függ. A történelem számos ilyen nevet jegyzett föl, akiknek nincsen szüksége éreszoborra, mert ércnél maradandóbb az emlék, amelyet igazságszeretetükkel és emberbaráti rokonérzésükkel népeiknek s a hálás utókornak szívében állítottak.

Es szolgálat a költő dala, a munkás verejtéke, a katonai hősiesség magatartása a haza védelmében, és szolgálat az emberi foglalkozás minden kiterjedt ágazata, amely híven betölti a hétköznapi robotját s azonkívül is tenni kíván lankadatlanul a közboldogság munkálásáért. És mindezt a maga körében ékesíteni igyekszik a maga szolgálata

latát azáltal, hogy a mindent elnyelő napi érdekek szűk korlátain fölül emelkedve, tud önzetlenül cselekedni s ott, ahol szükség van rá, csupa szeretetből meghozza a maga áldozatát. Boldog ember az, aki ilyen értelemben fogja fel a maga szerény hivatását. S ahol vezér nem lehet, ott a parányi küzdők sorában foglal helyet, élesztve a csüggedők, a bátortalanok lelkében a szent hitet s világi ember létére is az egyetemes papság álláspontjára helyezkedik. Erről a tisztult magaslatról tekintve, az ő munkája már nem kialkudott és megfizetett kényszermunka, hanem apostoli szellemben folytatott és végzett isteni szolgálat, amelynek célja és jutalma önmagában van.

Ez azonban úgy hiszem, kedves Atyámfiain, még mindig nem teszi fölöslegessé az egyházas értelemben vett isteni szolgálatot, amit ez idő szerint a keresztény lelkipásztor végez, mint híveinek jó- és balsorsban osztályostársa, meghitt barátja, önzetlen tanácsadója és jóindulatú bírója, aki a lelkeket Istenhez emeli s égi vigasztalásnak balzsamcseppjeit hinti bánatos szívünkbe... De hogy emeljen bennünket, hogyha az ő lelkének szárnyait is össze-vissza kuszálta az idők viharos járása? És hogy vigasztaljon bennünket, hogyha az ő remegő ajkán is megfagy a szó s csak könnyeborult szemének áldásosztó sugárából értjük meg, hogy velünk együtt érez, terheinket ő is hordozza és a mi sebeink öneki is fájnak? Bizony, a Krisztus keresztjének nincs és nem lehet méltóbb és szentebb hasonmása, mint a szenvedő ember! — A szenvedés is — szolgálat. Az együttérzés is — szolgálat. A vigasztalás is — szolgálat. S ennek a hármasszolgálatnak az a célja, hogy megdicsőítse az emberben az istenit, az örökkévalót.

Egyikünk-másikunk úgy indult erre a pályára, hogy meg se kérdezte: ad-e, biztosít-e az neki nyugodt megélhetést, vagy legalább tisztességes polgári sorsot; mert a mi hagyományos egyszerűségünk mellett többre nem is számíthatunk. De hír, szerencse, dicsőség helyett — tudtuk már akkor is, és egy hosszú élet tapasztalataira visszatekintve, minden kétségen kívül tudjuk s szemünk előtt ma élő példában is látjuk, hogy akik ezen a pályán *dicsőséget, tisztességet és halhatatlanságot* keresnek, azoknak

az Isten, a mi Istenünk *megfizet örökélettel*. Erre vágyott az apostol is, amikor a maga szolgálatát Isten iránti hűségével és emberbaráti szeretetével ékesíteni igyekezett. Az ő korszaka és a mi nemzedékünk között ugyan nagy a különbség, mert majdnem kétezer esztendő választ el minket a kereszténység első századától s ami esetleg mint dogma és hittapasztalat őt és híveit teljesen kielégítette, az ma már a haladó korszak nagyobb világosságában bővebb magyarázatra szorul, de a lelkiesség isteni adományát tőle és hitrendszerétől megtagadni nem lehet, sőt teljes joggal meg kell állapítanunk, hogy a keresztény vallás jórészt az ő fáradhatatlan missziójának köszöni, hogy elszigetelt reformer-mozgalomból az idők során világviláglássá nőtte ki magát. Ezért mondja a Rómában lakozó testvér-gyülekezetnek: „A ti hiteteknek mind e világon híre legyen.” Ami az ő szájából nem jöhet úgy, mint hizelgés, hanem mint szintiszta valóság, amelyre építette ő is a maga hitét, különbnél-különb lelki ajándékokat közölvén a hívekkel, még láncainak csörgése között is, amidőn foglyul vitte őket a Krisztusnak, hogy igazán szabaddá tegye az ő népét.

Az ilyen szellemben folytatott isteni szolgálat célja már önmagában adva van... Kitérom lelkemet, hogy befogadjam mindazokat a jótékony áldásokat, amelyek az Istennel való társalkodásból, az Örökkévaló kinyilatkoztatásból áradnak felém s ezeknek birtokában és élvezetében boldognak érzem magamat, mint aki nagy nyereséget talált. Lelki gyarapodásom kincseit azután szétszortom pazar kezekkel az emberiség nyomorútljai között s ezáltal megsokszorozom azokat; mert minden parányi szikra, amely elhagyott sötét szobában lángot talál gyujtani, olyan, mint az örök mécs, mely a rideg sírhelyet is oltárrá varázsolja át. És szólnak, zengenek ezek az égi lángok, mint egy hatalmas chorusnak most halkán, majd harsányan fölcsendülő akkordjai közel s távolban egyaránt: „a te világosságođ által látunk világosságot” — áldassék, oh áldassék érette a világosságnak Istene!... Kitérom szívemet, hogy befogadjam mindazt a hitet, jó reménységet és szeretetet, amely földünket, ezt a siralomvölgyét, ismét

paradicsomkertté változtatja át. Megértem és átérzem az emberi boldogságnak és szenvedésnek mystikus mélységeit, nevelő és purifikáló erejét s boldog vagyok, hogy Istennek oltára előtt mindezeknek én is szószólója lehetek, s az Isten egységének fönséges igazsága mellé oda állíthatom az ember egységét, lélek szerinti szent szövetségét annak a nagy testvércsaládnak, amelyre talán már többé nem mondja ki az Ur a megsemmisítő ítéletet: „Bánom, hogy teremtettem az embert!“

Az isteni szolgálat célja tehát: egybekötni az eget és a földet s közelebb vinni az embert az Istenhez és közelebb embertársaihoz, egyesítve a földgömb lakóit az öt világrész Egyesült Allamaiban, ahol az örök béke áldásait élvezik Istennek fiai és leányai, gyönyörködve az Isten törvényében „a belső ember szerint...“

Szép és dicső álom! — mondják talán magukban egyesek, de hol van az üdvösség? Hol van a valóság? Miért kérik oly soká a megváltás — az éji homályban? Ezeknek azt mondom itt a szent gyülekezetben: hogyha az általunk óhajtott és nagyrabecsült isteni szolgálat célja oly magas — egyeseknél talán megközelíthető, de a nagy tömegnek utolérhetetlen — sohase kételkedjünk abban, hogy a közös mennyei édes Atya, az örök Teremtő, az idő teljességében, kezünkbe fogja adni ennek —

II.

az isteni szolgálatnak eszközeit is.

Csak jól imádkozzunk! — Igen, ünneplő Gyülekezet, kedves Atyámfiai! ez az, amire nekünk az isteni szolgálat közben legnagyobb szükségünk van s amire minden körülmények között leginkább támaszkodhatunk. Az ima az isteni szolgálatnak egyik leghathatósabb eszköze. Az is, amelyik holt betűkből szól mihozzánk, bepillantást engedve letűnt nemzedékek lelki világába s megrezegtetve szívünk húrjait, amidőn magával ragad régen porladó szívek zsoltári dallama. Az ima az isteni szolgálatnak egyik leghathatósabb eszköze. Az is, amelyik most buggyan ki az örvendező, vagy szenvedő kebelből, bizonyosságot téve arról

az egyetemes hitvallásról, amely itt zúg, itt kavargog most is körülöttünk, miként egy új teremtés hajnalán: „*Tebened bíztunk eleitől fogva!*“ — A XC. zsoltárnak ősi hite és bizodalma csorbitatlanul benne van a ma élő és munkálkodó hívő keresztények lelkében is. Ennek kapcsán nem ismeretlen és nem szokatlan az apostoli felhívás: „Szenved-é valaki ti közületek, imádkozzék; öröme legyen-é valakinek, énekléssel dicsérje az Urat.“

Életünknek kedves és kedvetlen napjaiban egyaránt teljes hittel és szent bizalommal fordulunk a mennyei Atyához, a mi Teremtőnkhez, mert érezzük és tapasztaljuk, hogy „az ima a porból is fölemel, közelebb visz Istenhez. Lelkünk szárnyain az ihletés óráiban fölemelkedünk az Örök Szellem forrásaihoz s abból meritünk erőt örömeink megszentelésére s földi szenvedéseink elhordozására. Keressük ama titokzatost, aki fölöttünk, mivelünk és bennünk van s akiben mi is vagyunk, élünk és mozgunk; de akit senki meg nem foghat; akit minden szív érez, de senki soha nem látott, a Mindenhatót, akinek léte örök s jósága és irgalma mihozzánk kifogyhatatlan... Az ima a vallás éltető lelke...“

Ez a ház is, ahol most vagyunk — „az én Atyámnak háza: imádság háza...“ S van-é, aki ebben a gyülekezetben ma is anélkül lépte volna át ennek a templomnak szentelt küszöbét, hogy bár egy sóhajtásban ne küldött volna forró hálát az ég felé, dicsőítve az örök Alkotót fönséges műveiben a természet nagy birodalmában, és az emberben, az Ő kezének remekében?! Oh, bizonyára szépség és jószág kezet fognak egymással, hogy együtt dicsőítsék a mindenható Istent ezért a napért, amidőn az isteni szolgálatnak ihletett vezére, a mi szeretve tisztelt főpásztorunk és patriárhánk az ő híveinek és tisztelőinek nagy családjában ilyen ritka és bensőséges ünnepet ül. Egyedül csak ő tudna ennek méltóképpen kifejezést adni azokkal a szívből fakadó szavakkal, amelyek annyiszor megtalálták az utat az emberi szívekhez. Csak ő tudna Mózes módjára vizet fakasztani a sziklából is — a szomjuhozó lelkek számára...

Kilencven évnek távolán, a hetvenéves egyházi szol-

gának hányszor nem nyílt alkalma erre az isteni szolgálatra, amellyel apostoli szent hivatalát ékesítette! Tanuk reá e szent falak, ez az egész ünneplő gyülekezet, a régi tanítványok hosszú sora, az ifjú szíveknek hálás serege, akiket egybeadott és megáldott s azok is, akiknek a bölcső, vagy a koporsó mellett lelkeiket az Istenhez emelte, bizodalmat, megnyugvást és égi vigasztalásnak áldott szellemét plántálva át mindnyájunk kebelébe.

Alig hiszem, hogy lenne közöttünk valaki, akinek az ő imádságos lelkéből ne jutott volna osztályrészül — mintegy útravaló gyanánt — egy-egy atyai intelem, egy-egy barátságos biztatás, egy-egy elismerő mosoly, aminek emléke végig kísért minket az egész életen át. Ajkáról pedig a jól megérdemelt feddés, dorgálás — elismerem — végeredményében csak javunkra vált.

De most veszem észre, hogy én itt — a Soli Deo Gloria helyén — az én atyamesteremet szemtől-szembe dicsérem. Bevallom, hogy csaknem ösztönszerűen történt; de vállalom érte a felelősséget s annak idején — a beszéd végén — tudatosan is meg fogom tenni; amire különben ez a ritka ünnepi alkalom egyenesen fölhív és feljogosít engemet.

Imádkozzunk tehát, mint ahogy ma is imádkoztunk, szeretteinkért, a haza javáért, az anyaszentegyház békeségeért, annak lelki vezéreikért, hitünknek rokonaiért itt az örökkévaló bércek között és túl a tengeren; és meg lehetünk róla győződve, hogy a mi imádságunkat meghallgatja a jóságos Eg s az ő gazdag áldásával koronázza meg határainkat és mezeinket, oltárainkat és házi tűzhelyünket; mert jaj nekünk! — amikor már imádkozni sem tudunk s elvész miközöttünk a mennyei látásoknak tudománya.

De hogy imádságunknak csakugyan meglegyen a kívánt eredménye s ne csak külsőleg ékesíttessék általa a mi szolgálatunk, szükséges, hogy ajkunk rebegését nyomon kísérje szívünk dobogása, két kezünk munkája és lelkünknek túlaradó szeretete, szóval: a modern értelemben vett szociális munka, ami nélkül a mi imádságunk nem sokat ér; csak olyan, mint egy gyötrődő, önmagával meghason-

lott léleknek tépelődése és lázadozása az óhajtott lelki béke mennyei harmata nélkül. Istené az áldás: a mienk — a munka... A munka az isteni szolgálatnak éppen olyan fontos eleme, mint az imádság... Jézus mondja: „Az én Atyám mindez ideig munkálkodik, én is munkálkodom.“ Ezek tulajdonképpen a Mester szavai, de jól tudjuk, hogy az apostol mennyire azonosította magát a benne kifejezett életelvvvel, amidőn az Úrtól vett szolgálatát ékesíteni óhajtotta. Az apostol külsőleg is önmagán viselte a Krisztusnak jegyét és bélyegeit, szívében és lelkében hordozva az ő evangéliumának üdvözítő eszméit s az volt reá nézve az igazi dicsőség, tisztesség és halhatatlanság, amidőn küzdelmes, soha meg nem álló, hanem folyton-folyvást magasba törő életének alkonyán elmondható vala: „Élek többé nem én, hanem él bennem a Krisztus.“

Ez az az emelkedett lelki állapot, amely az imádság erejével és a munka csodatevő hatalmával létjogosultságot ad az isteni szolgálatnak. Amidőn nemcsak chorusban ismételtetjük azt, amit már százszor, százezerszer elmondottak nálunknál különb és jobb emberek, hanem a szentelt nyomdokokon haladva, nekünk is van hitünk, amely megigazít, reménységünk, amely soha meg nem szégyenül és van szeretetünk, amely későn-korán, fönntartás és utógondolat nélkül meghozza a maga áldozatát s önmagát is kész feláldozni az emberiség javáért, a Krisztus szegényeinek tápláltatásáért és az Isten országának örökkévaló uralmáért.

Ebben a mindenekre kiterjedő, csöndes, zajtalan munkában, ami igazi világmegváltó misszió, részt kell vennie nemcsak az Isten szolgájának, aki azt hivatás gyanánt vállalta — annak gondjaival és terheivel, annak örömeivel és bőséges kegyelmi ajándékaival — hanem részt kell abban vennie, az egyetemes papság elvénél fogva, minden jóra való, tisztességes, becsületes embernek, ha azt akarjuk, hogy „a lélek és a szív benső csöndjét és harmóniáját semmi se zavarja meg...“ s úgy az egyházi életben, mint a polgári társadalomban meglegyen az óhajtott várt kiegészítődés a különböző osztályok, fajok és felekezetek között.

Mit gondoltok, kedves Atyámfiak! — hol állanátok ma csak magával a munkáskérdéssel is — hogy egyebet ne említsek — hogyha a keresztény egyház, mint az isteni szolgálat hathatós eszközeivel rendelkező édes Anya, ki nem adja a vezetést a kezéből s nem engedi át a teret gyermekeinek vezetésében ama vak vezéreknek, akik a maguk egyéni önző érdekeiken kívül egyébbel alig törődnek s ha támogatják is a munkást itt-ott az anyagiak kikényszerítése után lelki szükségeiben is, ebben a segítségben nincs sok köszönet, mert rendszerint megfosztják őt az erkölcsi érzés, a vallásos kedélyvilág jótékony befolyásától s Istennek gyermekeit mindenre kész desperádókká aljasítják. Pedig, ha vak vezeti a világtalant, sorsát egyik is el nem kerülheti: mind a ketten a verembe esnek... Krisztusi értelemben vett szociális munka az egyedüli ellenszere ennek a veszedelemnek! Akik jobban tudják, mint én, lássanak utána, hogy a következő nemzedék helyes és emberséges nevelés, igazi felvilágosítás által megóvassék ettől az elfajulástól, ettől a testi nyomorúságtól és lelki kényszertől, amelynél nagyobb zsarnokság — a szabadság örve alatt — még nem létezett, nem volt soha.

Boldog az, aki ebben a felszabadító munkában közötünk szívvel-lélekkel részt vesz; mert ezáltal mind több és több gyakorlati eredményt tud elérni s leginkább „ékesíti” — az apostol szerint is — „a maga szolgálatát”.

A testi és lelki erőknek, az erkölcsi és szellemi motívumoknak ebből az együttes munkálkodásából immár — ha mindjárt virrasztásaink, könnyeink és véres verejtékünk mellett is — Istennek dicsőség, embernek tisztesség s a honra áldás, üdvösség fakad. Aki nem szolgálja mindezeket felbuzdult emberi kebelének minden áhívatával, az önmagának ellensége; mert lekötve tartja és megbénítja a fejlődésre és haladásra törekvő erőket, a tette-kész, elszánt akaratot. Ami pedig az apostolnál ugyancsak példásan működött; úgy, hogy ő egymásután szép sorjában oldható meg a maga isteni feladatát. Joggal kezdi hát a római levelet ilyenformán: „Pál, Jézus Krisztusnak szolgája, hivatalára nézve apostol, aki választatott az Isten evangéliumának prédikálására” —, mert ő semmivel se törődik,

nékie az ő élete sem drága, csakhogy elvégezze a futást, amelynek sorompójánál Istennek kezéből várja a megígért „gazdag kegyelmet és az igazságnak ajándékát...”

Az isteni szolgálat, a szent misszió végzésében ő volt és ő marad továbbra is a mi eszményképünk.

*

Kileneven évnek félig virágos, félig tövises sorompójánál szólok tehozzád, Istennek fölként szolgája, szeretetisztelt Főpásztorunk! Erről a helyről, legszebb diadalidnak színhelyéről szólok tehozzád, köszöntve téged lelkedből lelkedzett fiaid, az unitárius papság nevében. Úgy érzem, hogy ez a lelkes ünnep nem csupán a te jubileumod, hanem egyúttal a keresztény lelkipásztori elhivatás apoteozisa. De mi nem a leáldozó napot köszöntjük, hanem azt az örökkön éber, egyetemes szellemet, amely nemes pályádon egész lényedet áthatotta és általjárta, amint hiszem, hogy áthatja és általjárja ebben az ünnepélyes pillanatban is. Velünk együtt világi híveidnek hetven-nyolcvanezernyi serege itt és túl a Királyhágón, harangzúgás és zoltáréneklés közepette, szívében áhíthatos szeretettel, szemében csillogó könnyecseppekkel ad hálát a mindenható Istennek, hogy tégedet ilyen magas életkorral megajándékozott, hogy majdnem unokáidnak unokáit is megláthatod vala; mialatt kiterjedt családod volt — hiszem — az egész unitárius egyház, amelynek anyagi gyarapodását és erkölcsi súlyát, a nagyvilág előtt is tekintélyét és megbízhatóságát előmozdítani soha meg nem szüntél.

„*Primus inter pares*” — elsőséget jelentett a te számodra az imádságos munkában, amelynek klasszikus képviselője, keresztthordozó vitéze miközöttünk te vagy. Ugyancsak illik tereád az apostoli jelige: „Én az én szolgálatomat ékesítem.” Szent egységben anyaszentegyházunkkal s annak Krisztusával hosszú évtizedeken keresztül féltő gonddal ápoltad a protestáns unió eszméjét, hogy *idvessége legyen e háznak*, amelynek falai sohasem visszhangozták a felekezeti torzsalkodás áldatlan csatakiáltásait. Ott voltál a Nemzet tanácsában, osztva annak bajait és aggodalmaikat, feltárva vérző sebeit s keresve és kérve

mindenkor a te Istenednek gyógyító irgalmasságát, amely nélkül semmi jó sincsen ezen a földön.

Neved bejárta az egész világot; arcképed ott függ bostoni és londoni székházaink előcsarnokában és sok-sok gyülekezetünk vestibulumában; s akik egyebet nem is tudnak rólunk, azt tudják, hogy te vagy a mi főpásztorunk és Jókaitól megtanulták a mi konfessióknak alaptörvényét: „Egy az Isten!” Ennek az igazságnak előharcosát, Dávid Ferencünket, nagy nevét, emlékét jórészt te ástad ki a feledés százados mohából s rendeztél neki olyan ünnepet, amely világgraszoló szent ünnepünk marad, amíg csak magyar és unitárius él ebben a hazában.

Vándorlásaidból hazatérve, a püspöki rezidenciában, amely inkább szerető otthon, mint nagyúri palota, mindig ott várt, ápolt és lelkesített Istennek különös kegyelméből ma is veled együtt ünneplő védőangyalod, mindnyájunknak édes Anyja, drága Feleséged s gyermekeidnek és szép unokáidnak serege, akik között mindig megértésre találtál, föltaláltad bennök a földi mennyországot. Úgy hiszem, hogy te, kedves Főpásztorunk, atyai barátunk, itt is és így is, kiváltképpen ékesítetted a te szolgálatodat a lelki szépségnek és jóságnak hervadhatatlan virágaival. — Eszményünk: a keresztény család, az épülő és építő anyaszentegyház, a jóreménység alatt dolgozó „Magvető” s a boldog és munkás emberiség... Ezeket az eszményeket csorbíthatatlanul te őrizted meg és te képviseled ma is a mi számunkra.

Kilencven évnek félig virágos, félig tövises sorompójánál — mit adjunk tenéked, amivel az Úristen jókedvében úgyis meg ne áldott volna?... Köszöntünk tégedet testvéri szent csókkal. Köszöntünk a régi szeretettel, amelynek szárnyai, mint a rádió hullámai, átcsapnak ismeretlen országhatárokon s mindannyiunkat egyesítenek igaz megértésben, megbeesülésben, szent örömmézésben, áldáskíváratban, újjászületésben...

Ez a mi mai isteni szolgálatunk. Amen.

Ünnepi beszéd.*

(Boston, 1925. május 10.)

„Emlékezzetek meg az ezelőtt való napokról, melyekben minemutánna megvilágosítottatok volt, a háborúságoknak nagy tusakodását szenvedtétok.”

Zsid. X. 32.

Olykor-olykor megcsendül a mi kebelünkben egy örövendetes üzenet, amely jó reménységgel van tele az emberiség jövője iránt. Azzal biztat, hogy időjárával a nemzeti büszkeség és anyagi érdekharc által okozott súrlódások elfognak tűnni s a testvériség eszméje fog uralkodni az egész világon. És mi teljes bizalommal fogadjuk ezt az üzenetet, mert hiszünk emberi nemünk jobb természetében és végzetlen haladásában. Ennek hatása alatt egész lelki világunk átalakul s már előre örvendünk a gyökeres változásnak, amelyet önzetlen férfiak és nők egyesített munkája fog létrehozni az isteni Gondviselés védelme alatt. És a lelkesedés mámorában hálatelt szívvel hirdetjük mi is: ime, itt van az Úrnak kedves esztendeje; ime, itt van Istennek országa a földön, az Ő engedelmes gyermekeinek lelkében.

Bizonyára a nyílt és világos Hit senkit is félre nem vezethet, mert nekünk közvetlen társalkodásunk van a mennyei Atyával s amidőn érezzük az Ő szentlelkének kitöltését mireánk, biztosra vesszük, hogy ami bennünk meggyezik az isteni szellemmel, az maga is isteni eredetű, és pedig nem csupán a maga végzetlen finom árnyalatában és tökéletességében, hanem abban a végnélküli törekvésben is, amellyel folyton-folyvást mind magasabbra tör az eszményiség lépcsőfokain.

* Az „Amerikai Unitárius Társulat” 100-ik évforduló ünnepén: eredetben — angolul.

Es éppen így vagyunk a Reménnyel is, amelyet az örökkévalók után való vágyódásban visszaszorítani és elgáncsolni nem lehet. Egész életünk s benne a tovatűnő óráknak minden egyes pillanata a reménységen nyugszik. Enélkül hogyan tudnánk családot alapítani, a háztartás egyensúlyáról gondoskodni s az új nemzedéket munkás életre és jobb sorsra előkészíteni? Enélkül ki fogná elszánni magát arra, hogy idegen világrészekbe utazva, nemzeti missziót teljesítsen s ezáltal is szorosabbra fűzze, megerősítse a rokonszenv és a felebaráti szeretet szálait távoli országok lakói között, akiket közös céljaik és közös ideálok egymásra utalnak? Bizonyára senki... Reménység nélkül a világ egy kietlen pusztaság lenne csupán, és az élet maga rosszabb a halálnál.

Es a vallás is — az örökélet reménye nélkül — a legnagyobb ellenmondás; sívár tragikum, amely lerontja és fölemészti önmagát. Nekünk legalább semmi szükségünk sincsen erre a szörnyszülőltre. A mi kebelünknek egyetlen vágya: a rokonlekek szépséges harmóniája, amely minden nemes cselekedetnek és jó szándéknak alkotó elvét a szeretetben találja fel s általa a mindenható Istennek magaságos céljait szolgálja.

„Szeresd az Istent!” és „Szeresd felebarátodat!” — Ebben ugyan semmi új nincsen. Templomainknak természetéből épült falára is ez van fölírva. Ez a mondás ragyogó ékes betűkben a Ti vasárnapi iskoláitoknak homlokzatán. És ott van — vajjon ott van-e? — kedves amerikai unitárius Testvéreim! — a ti nemesen érző emberi szívetekben is, amely véghetetlen rokonszenvvel és tiszta jóakarattal van eltelve az emberiség bajai iránt, személyválogatás és részrehajlás nélkül jót cselekedvén. Abban a tudatban, hogy ezt a munkát valakinek el kell végeznie; és hogy ezt a munkát a mai időben rajtunk kívül senki más el nem végezheti.

Nézzetek végig a prófétai lelkű férfiak és nők hosszú során, akik a múltban magukévá tették az emberiség szent ügyét. A jövőt ők soha szem elől nem tévesztették. Ők bíztak Istenben és önmagukban. Volt hozzá erkölcsi bátorságuk, hogy meggyőződésük mellett nyíltan kitartsanak s

azt nyíltan prédikálják a nagy világ előtt. Az ő igehírdetésük nem egyszerű visszhangja a múltnak. Nem pusztá ismételtetése a hagyományos konfessióknak. Nem holt betű, hanem éltető és elevenítő lélek. Teremtő szózat; hasonló ahhoz, amely fölcsendült volt a teremtésnek hajnalán s Istennek örök céljai szerint létrehozá a meglevő világot. Csakhogy az ő alkotásuk egy szellemi világ, erkölcsi alkotmány, amelyet ezek a lelkes alkotók a szívök vérével pecsételtek meg, együtt munkálkodva mindig az örök Alkotóval. S ezenközben — oh, a háborúságoknak mily nagy tusakodását kellett elszenvedniök! De ők, mint egy szent eszmény harcosai, kitartottak hőiesen az utolsó lehelletig, hogy tőlük példát véve, mások is megvilágosíttassanak és tökéletesek legyenek, mint a mi Atyánk a mennyben — tökéletes.

Úgy tetszik nekem, kedves Atyámfiain! hogy ez a kezdet és vége mindennek ezen a világon. És bár a legszenőbb várakozással tekintünk a jövőbe, mégis egy percre meg kell állanunk, hogy visszapillantsunk a múltba és emlékezzünk az ezelőtt való napokról, amelyekben a mi elődeink megvilágosítottak az Úrnak lelke által.

Ez a gondolat, ez a magatartás ma ugyancsak helyénvaló; hiszen — amint jól tudjátok — ma és a következő hét napjain Bostonban és odahaza, az erdélyi és magyar unitárius gyülekezetekben száz esztendő évfordulóját ünnepeljük az Amerikai Unitárius Társulat fennállásának. Ez a Társulat a mi független egyházközségeinket egy országos szervezetbe tömörítette, hogy egymást kölcsönösen segítve és bátorítva, annál inkább közremunkálhassunk a felvilágosult vallásos hit terjesztésén. Ott is hirdette a mi igazunkat, ahol azt még nem ismerik, vagy félreismerik; s nem tudják elgondolni, hogy mint fér össze gyülekezeteink szabadsága a kifogástalan erkölcsiséggel és a teljes szellemi emelkedettséggel. Ott is hirdette a benső világosság tisztító és gyógyító erejét, a teremtő szellemmel való tökéletes harmóniában.

Unitárius egyházunk történetének ilyen kiemelkedő mozzanata előtt nem mehetünk el minden megjegyzés nélkül. Egy új korszak küszöbén állva, meg kell emlékeznünk

az ezelőtti való napokról. Elsősorban is boruljunk le gyermeki tisztelettel a mindenható Istennek színe előtt és adjunk hálát Neki és dicsőítsük az Ő szent nevét mindazokért a testi és lelki áldásokért, amelyekkel a mi hitelődeinket megajándékozta. Azután emlékezzünk meg a sok törődésről és munkáról, szenvedésről és áldozattételről, amelyet a mi atyáink készek voltak a mi javunkért és a köz javára elhordozni, mert ezek az igazságkeresők sohasem állottak meg a félúton, hanem félelem és tántorodás nélkül haladtak előre kitűzött céljuk felé. Hogy igazán megismerjük és megbecsülhessük őket, sohasem szabad buvárkodásuk és munkájuk eredményeit a mai mértékkel mérni, hanem a saját korszakuk és nemzedékük színvonala szerint. Akkor fogjuk csak igazán megérteni és méltányolni az ő lankadatlan buzgóságukat és annak óriási horderejét mireánk nézve. Valóban, alig túlozhatjuk az érdemet, amit maguknak kivívtak; a tiszteletet, amely őket joggal megilleti... Neveiket imáinkba foglaljuk. Gondolataik, mint megannyi világosító szövétnek, szélteben-hosszában terjesztik az Isten egységének magasztos fogalmát, amelyet a kis gyermek is megért s amely a tudóst is megnyugtatja és kielégíti. Munkájuk és szolgálattételük csak annál nagyobb, ha elgondoljuk, hogy még ma is mily sok megtévesztő kétség és álokoskodás — ami előttem sokkal rosszabb a babonánál — uralkodik a világon. S mialatt emberi sorsunknak ilyen beteges képzelete hódít az intelligens közönség sorában, elcsüggesztve és lehangolva egyeseket és osztályokat az Isten napjának legszebb tavaszi ragyogásában is, mi rájuk hivatkozunk, mi rájuk mutatunk jogos büszkeséggel, mint világosító szövétnekekre, akik akkor voltak a legboldogabbak, amikor felvilágosult szent hitünknek örömét és lelkesítő voltát másokkal is közölhették. Ebből is láthatja mindenki, hogy ezek a buzgó és komoly egyházi férfiak valóban átéreztek, hogy az ő hitük az Isten ajándéka: igazi áldás, teljes vigasz és tökéletes boldogság. Az ő unitárius evangéliumuk tulajdonképpen a Krisztusnak eredeti evangéliuma. Az értelem megnyugszik rajta, a szív nem emel kifogást ellene. Vegyük el a keresztény vallástól a hozzája tapadt külső sallangokat és mesterséges ékít-

ményeket, még mindig találunk benne eleget, ami tisztaságával és egyszerűségével meglep és elbájol s legszentebb érzéseinket az emberiség közjólétének önzetlen szolgálataiba állítja.

Jól ismerjük ezt az egyszerű hitvallást, amely minden idők számára szól. Nos hát, az Isten szerelméért, ne sokat teketóriázzunk. Ne veszítsük el magunkat ködös elméletekben, sem a filozófia útvesztőiben. Hallottuk a kor harsány jelszavát. Soha örökké el ne felejtkezzünk róla; hanem igyekezzünk mi is kielégíteni a mai nemzedék lelki szükségait, mint ahogy azt a mi elődeink tették a saját kortársaik körében. Ez az egyetlen gyakorlati út és mód, ami által csakugyan kimutathatjuk irántuk érzett mély hálánkat és tiszteletünket, elismerve egyúttal az ő halhatatlan érdemeiket.

Kegyeleles érzéssel lapozzuk az ő könyveiket, amelyekben az Istennek mélységeit alázatosan keresték és nagy lelki örömmel meg is találták. Ahítat és áldás lebegjen sírjaik fölött, ahol nyugosznak a csontok, amelyekben egykor égi tűz lobogott. Tegyük szent fogadást, ünnepélyes ígéretet, de nem csupán ajkainkkal, hanem sokkal inkább áldozatos szívvel s legyünk készen az ő nyomdokaikon haladni mindvégiglen... A sikertelenség soha el ne csüggeszen. A modern világ diadalszekere mirajtunk soha át ne gázoljon!

Elismerjük tehát, hogy valóban szép örökség maradt reánk. Drágább és szentebb ez nekünk minden más vagyonnál ezen a világon. Azért kötelességünk is azt a maga tisztaságában és egyszerűségében átszarmaztatni nemzedékről-nemzedékre. Megbecsüljük a multat, hogy utódaink számára egy szebb és boldogabb jövőt készíthessünk elő, építve és terjesztve mi közöttünk Istennek országát.

Eppen ezért soha se nézzünk úgy a múltra, mintha örökre bezárult és letűnt volna. Azt se igen mondogassuk, amit a költő mond az apró-cseprő rendszerekről, amelyek rendre túlélnek saját magukat. Ugyan-ugyan! Hát észre se vesszük, hogy ezek szervesen egybe vannak nőve a saját gondolataink szövédékekkel?! — Lehet, hogy az újítás ingerétől vezetettve, félredobjuk az ideát, mint elavult és túl-

haladott fogalmat, de azért megtartjuk magát a szót, a kifejezést, amely a mi felfogásunk szerint egészen más, az eddigtől eltérő értelmet és jelentést nyer.

Istenről még ma is olyan emberies képet nyerünk a legtöbb egyház igehirdetésében, mintha nem is a húszadik században élnénk. Egyszer-máskor ezt is annyira túlságba viszik, hogy a művelt ember jobb érzése valósággal föllázad az ilyen megtévesztés ellen, amely homályba borítja a keresztény vallás örökkévaló értékeit. És mind e mellett, ha hívek akarunk maradni önmagunkhoz, nekünk személyes Istenre van szükségünk, akivel való áldott szent viszonyunkat állandóan föntartjuk anélkül, hogy őt magát belevonnók azokba a kicsinyes küzdelmekbe és tépelődésekbe, amelyek a mi mindennapi életünket foglalkoztatják és lekötve tartják. Nemde, ilyen áldott szent viszony volt Jézus és az ő mennyei Atyja között a megdicsőülés ihletett perceiben? Ennek boldogító érzete végig kísérte őt egész életében, minél fogva elmondható vala: „*Én és az Atya egy vagyunk!* . . .“

Ilyen áldott szent viszonyban lenni Istennel: mily boldogító és fölemelő öntudat! Ennek érzete mintegy újabb ösztönzést ad életpályám kötelességeinek betöltésére. Én az Istennel együtt — az Ő szent akarátának engedelmeskedve — munkálkodom. Ez a gyermek Jézus kijelentése: „Nekem azokkal kell foglalkoznom, amelyek az én Atyámnak dolgai.“

Bizonyára olvastátok, kedves Atyámfiain! a híres római írónak, Cicerónak, könyvét a Barátságáról. Elismertek vele együtt, hogy az emberi társadalomban s az egyéni életben is milyen nagy szerepe van a barátságoknak a jellem képzésére és a közboldogság munkálására. De ügyebár, mindezt csak úgy fogjuk teljes mértékben felfogni és magunkévá tenni, hogyha van egy személyes jóbarátunk, akiben teljesen megbízunk, akire minden körülmények között bizton számíthatunk és akinek önzetlen ítéletében teljes megnyugvást találunk. Igen, szükségünk van egy személyes jóbarátra, akinek a szava olyan, mint a szentírás, olyan, mint egy próféta kijelentés, amely amaz örökkévaló forrásból táplálkozik, amelynek nevét mi is

ámuló gyermek módjára betűzgetjük az élet arany ABC-jéből: Világosság . . . Igazság . . . Szeretet . . . Igazságosság . . . Isten . . . Mindezek az alkotó elemek benne foglaltatnak az emberiség nagy családjának testvéri szent közösségében. S hogyha azt akarjuk — pedig akarnunk kell — hogy ezeknek a munkája eredményes legyen és gyümölcsöző a mindennapi életben, akkor ezt is, azt is be kell állítanunk rendre a sorompóba, ahol akárhányszor egyenlőtlen fegyverekkel kell küzdenünk.

Ahol az igaz Világosság fénye elhomályosult, vagy csaknem kihamvadt, ott az ősi lángot az Igazság még újból fölgyújthatja a szívekben. Ahol az Igazság csődöt mondott, ott a Szeretetnek kell helyreépítenie és betöltenie minden hiányt az önfeláldozás szellemében. Ahol a szeretet uralma elégtelen, ott az Igazságosságnak kell a bírószekbe ülnie, ítélve elevenek és holtak fölött. És ha még az Igazságosság is megtántorodott volna, nos akkor az örökkévaló Istennek kell közbelépnie, hogy mennyei szentleke által újjászülje a megviselt világot s megfürösse azt újból az Ő atyai kegyelmének végtelenében.

Oh, hányszor nem ismétlődött már ez az új teremtés emberi nemünk sokezeréves történelmében. Úgy tetszik nekem, hogy ma is egy ilyen vajudó világgal állunk szemben. Különös megjegyzésekre ad alkalmat kivált az ifjú nemzedék magatartása, akik nem mindig értenek egyet az öregek tanácsával. Azt mondják, hogy napjainkban ez egészen különleges dolog; elüt mindattól, amit eleddig egyik nemzedék a másikkal szemben tanusított. Mi az oka ennek? Mi van az ifjúsággal? De mi van velünk, öregekkel, akik hozzájuk képest mégis csak konzervatívok vagyunk? . . . Nem vesszük-e észre, hogy a régi határkövek mindenütt eltolódtak? Nem hallunk-e itt is, ott is feltűnően disszonáns hangokat a zenében, amely pedig tulajdonképpen lelke volna az örök harmóniának? Nem látunk-e a képtárakban és a műtermekben olyan nyers világításba helyezett képeket, hogy alig tudjuk kivenni, hogy mit is ábrázolnak, nemhogy lelki gyönyörűséget nyujtanának? Nem olvasunk-e manapság olyan költeményeket, amelyek találós kérdés módjára talán izgatnak, de nem érdekelnek

bennünket? Nem vesszük-e észre azt a hangos kiáltást, amely ebben a zürzavarban fölcsendül, ott kopog a mi ablakunkon, ott motoszkál a saját szívünknek ajtaján és meghallgattatásra vár és bebocsáttatást kér és követel? Ezek az idegenszerű hangok külön-külön és együttesen, mind csak azt mondják: „*Oh, adjátok meg a mi mindennapi kenyerünket, adjátok nekünk az életnek kenyerét!...*“ Olyan sokáig kellett az asztalról lehullott morzsákon tengődnünk. Most hát adjatok nekünk valamit, ami bennünket teljesen kielégít, amiből jól és becsülettel megélhetünk. Miután elszenvedtük a háborúságoknak nagy tusakodását, adjatok nekünk igaz világosságot, a szívnek és a léleknek diadalmas világát, ahol már nem kell többé céltalanul bolyonganunk. És így a letűnt időkre való visszaemlékezés ezáltal is jelentsen egy fönséges célkitűzést, szolgálja teljes mértékben az új százesztendő előkészítésének és lelki gyarapodásának szent ügyét a mi gyülekezeteinkben.

Unitárius egyházaink mai fejlődéséhez képest a száz év előtti igehirdetés talán orthodox és elavult egy s más tekintetben. A mi hitelődeink nem sokat értettek a kérdések lélektani elemzéséhez. De egy dologban, bizonyára, vetekednek velünk, sőt felül is mulnak bennünket. És ez nem más, mint az ügy iránt való törhetetlen ragaszkodás, hősiesség és türelem a háborúságok és kísértések közepette, amikor hitükért ócsárolták és lenézték őket s bezárták előttük a tudomány fölszentelt csarnokának kapuit.

Tisztelet adassék önékik, a dicső ősöknek, akik „*jobban építettek*“, mint ahogy azt valaha is álmodni merték volna. Porladó szívvel és hamvadó ajakkal is beszélnek mihozzánk; vezetnek és irányítanak, biztatnak és bátorítanak, hogy legyünk mi is hívek önmagunkhoz s becsüljük meg életünkben és hivatásunkban az Isten fiainak szent örökségét. Ámen.

Őszi Hálaadás.

(Úrvacsorai beszéd.)

„*Ti mindnyájan, akik szomjuhozok, jöjjetek e vizekre; és a kinek pénze nincs, jöjjön, vegyen és egyék.*“

Ezsaiás LV. 1.

A próféta szavaival hívlak, hívogatlak az Úrasztalához, kedves Atyámfiak! Nem először. Isten kegyelméből talán — nem is utoljára. Ez az én legkedvesebb szertartásom. Amikor itt állok, akkor közelebb vagyok tihozzátok. Testben-lélekben közelebb. Közös vágyak, közös szent remények dobogtatják a mi kebelünket. Emberek — testvérek vagyunk mindannyian: egyenlő sorsnak osztályosai. Jól esik nekünk, ha megoszthatjuk egyik a mással azt a kevés, bágyatag örömet, ami még ebben a szomorú világban itt-ott megmaradt... Azt a fojtó keserűséget, azt a mondhatatlan fájdalmat, ami ólomsúly gyanánt nehezedik lelkeinkre, — máskülönben talán el se hordozhatnók. Van hát még, legalább e szent falak között, van vigasztalás a mi számunkra; van, van itt boldogító hit, egyetértő munka és üdvözítő szeretet.

Illik is ez mihozzánk, Krisztus anyaszentegyházának tagjaihoz, akiktől napjainkban ez a rohanó élet mind többet és többet követel. A mi törekvésünk azonban nem merülhet ki a napi kötelességek robotszerű teljesítésében. Még a vitézi vetélkedés ünnepi tornája is csak üres mulatság a mi számunkra. Annál kevésbé elégíthet ki bennünket a sok olcsó világi szórakozás, amit drágán, nagyon drágán — a lelkünk árán kell megfizetnünk... A robot leköt, fogva tartja, elzsibbasztja a lelket. A vetélkedés pártokra

és felekezetekre szakítja a nemzet testét. A vásári vígasság előbb-utóbb csömört okoz. Mindezek után — a kebelünk mélyén egy rettentő hiányt, egy tátongó szakadékot érezzük, amelyet mesterséges eszközökkel kipótolni és megőltetni nem lehet. Úgy érezzük, hogy minket is olthatatlan szomjuság gyötör, mint a bibliai gazdagot, aki a szegény Lázár jobb sorsát megirigyelve, hasztalan sóvárog egy harmatcseppnyi üdítő víz után, hogy emésztő kinyját megennyhítse.

Ebben a sivatag világban, — ebben a modern pokolban — a jobb lelkek ugyancsak szomjú szarvas módjára vágyakoznak a szép híves patakra... Nektek szól a próféta szót: „Ti mindnyájan, akik szomjuhoztok, jöjjetek e vizekre; és akinek pénze nincs, jöjjön, vegyen és egyék.” — Milyen szépen tolmácsolják ezek a szavak az emberi lélek örök vágyát, örök szomjuságát a halhatatlan isteni igazságok után, amelyeket sem átörökölni, sem aranyon-ezüstön megvásárolni nem lehet. Úgy tetszik nekem, mintha egyúttal erről az asztalföről is felénk hangzanék az Újtestamentum rokon igéje: „Boldogok, akik éheznek és szomjuhozzák az igazságot; mert ők megelégtetnek.”

Ézsaiás próféta és az Úr Jézus Krisztus, mind a ketten — ki-ki a maga korszakában — egy magasabb világrend képviselői. *Erős lelkek*, akik aggódó gonddal pótolgatják a mi gyöngéinket... *Jó barátok*, akik a mi téveteg lépteinket az igaz útra visszavezetik... *Szerető testvérek*, akik a mi szent örökségünk kiérdemlésére és megtartására minket minduntalan lelkesítenek... *Engedelmes fiak*, akik reményt nyújtanak nekünk az Istennel, a mennyei édes Atyával leendő kibékülésre.

Ragadjuk meg hát, kedves Atyámfiai! a kedvező alkalmat, amely nem mindennap kínálkozik. Ragadjuk meg két kézzel azt a segítő kezet, amelyet felénk nyújt e szent napon, az őszi hálaadás ünnepén — a jó Isten testi és lelki áldásainak élvezetében — a mi boldogító hitünk. Kapcsolódjunk belé ennek a próféta szívének, ennek a mesteri léleknek delejes áramába! Engedjük át magunkat annak

a magasztos érzésnek, amelyet az égiekkel való társalkodás teremt mibennünk. Ezeknek az erős lelkeknek az érin-tésére, — mint valami elviselt rongy — lefoszlik rólunk az emberi gyarlóság köntöse s felöltözzük magunkra az istenit, az örök ideált. — Ha más mindenki félreismerne és megvetne bennünket, ezekben az igazi jóbarátokban csalódni nem fogunk soha. Ők fognak bé minket a munkára, amelyet az ő nevükben és az ő szellemökben kell folytatnunk tovább — szakadatlan — az emberek javára és Isten dicsőségére. Jó példával járnak előttünk... *Világítanak*, ha reánk szakad az éjnek éjszakája és már-már szinte kétségbe esünk az emberi nemzetség jobb jövője felett... *Melegítenek*, ha hideg-rideg és sívár lesz a világ körülöt-tünk... *Fölbresztik* mibennünk a lelkiismeret szavát; résztvevő, szánó tekintetükkel bűnbánatra indítanak; vissza visznek a szülei házhoz, oda vezetnek az égi Atyához, akitől könnyelműen elfordultunk.

Halljuk a hívó szótát ennél a szent asztalnál is, és követjük azt. Kövessük is mindig szent hittel, gyermeki bizalommal és megigazulni vágyó lélekkel... Szomjuho-zunk? — *Ide jövünk hát*, ahol a mi lelkünknek epesztő szomjusága — az örökkévaló vizeknél — kielégítést talál... Éhséget és inséget hordozunk? — *Ide jövünk hát*, ahol ingyen vesszük és ingyen adjuk tovább — kézzől-kézre — az isteni kegyelem ajándékait, soha meg nem hálálható áldásait az örök Teremtőnek... Nézd csak, hogy elsáppad, egyszerre milyen fakó lesz a képe annak a „napoleonnak”, aki most az egész világot újra rabigába hajtja. És a pengése is milyen tompa, milyen élettelen! — Ötvözetébe még csak tévedésből sem olvadt beléje egy szemernyi szeretet... Azért nem tud békét teremteni a világon. Azért nem tud békét ültetni az egyes emberek szívébe sem. Valuták valutája! — oh bizony, csak *sár* a Te neved... Szembe állítjuk Veled lelki kincseinket: az alázatosságot, a megbocsátást, a benső békét, a boldogságot, az áldozatot és a szeretetet... Ime, ezek táplálják a mi boldogító hitünket. Ezek buzdítanak mind-annyiunkat a közös szent cél érdekében a kitartó, az egyet-

értő és mentő munkára. Ezek egyengetik a mi számunkra az üdvösségnek útjait...

Ézsaiás proféciaja és az Úr Jézus Krisztus evangéliuma, mint ikertestvérek, kézen fogva vezetnek bennünket! Oh, áldott szent szövetség! Oh, igaz barátság! Maradj mindig velünk!... Akkor — bizton hiszem — reánk vár majdan ott, a *végcélnél*, a legszebb jutalom: a mi mennyei Atyánknak, örökkévaló Egy igaz Istenünknek szent tetszése. Amen.

Válaszúton.

ALAPIGE: „Elhagyván pedig Misiát, menének Troás tartományába. És éjszaka valami látás jelenék meg Pálnak: Egy Macedóniabeli férfiú állá meg ő előtte s néki könyörögvén ezt mondja vala: „Jere által Macedóniába, és légy segítségül nekünk.“

Ap. Csel. XVI. 8—9.

Istennek Hívei! Kedves Hallgatóim! — A régiek azt mondogatták, hogy a mi sorsunk meg van írva a csillagokban. Ehhez képest, kivált nagyobb vállalkozás idején, tanácsot szoktak kérni a tudósoktól, akik be voltak avatva a ragyogó égbolt titkaiba. Madách „Ember Tragédiájában“ érinti ezt a Kepler-féle jelenet; ám a tudós maga saját maga előtt restelli, hogy mélységes tudását ilyen felszínes dolgokra kell pazarolnia.

Bármint legyen is, a hívő lélek néha külső jelekben is isteni ujjmutatást lát s meg van róla győződve, hogy neki nem kell sokat tanácskoznia testtel és vérrel, hanem engedelmeskednie kell a hívásnak, amely számára az élet válaszútján új munkakört jelöl ki.

Ez történik Pál apostollal is a felolvasott szent igékben, amikor második térítő útjában maga mellé veszi Timotheust, akinek a neve is istenfélőt jelent. Érdekes megfigyelnünk, mint haladnak mindig tervszerűen Kisázsia egyik tartományából a másikba. Egyik városból a másikba. S még érdekesebb, hogy egy-egy helyen maga az isteni lélek utasítja őket, hogy oda ne menjenek; de mihelyt a hajdani Trója közelébe érnek, „látás“ — „álomlátás“ alakjában veszi a parancsot, hogy Istennek igéjét most

már a görög félszigeten is hirdesse s ezáltal az evangélium örvendetes üzenetét azokkal is közölje, akik annak befo-gadására szívők szerint elő vannak készülve. A macedóniai férfiú személyében Európa lelke szólal meg, kérve és várva segítséget, amelyet az apostol meg nem tagadhat. A tenger nem akadály; a távolságot legyőzi a szolgálatkészség. A bi-zonytalan jövő nem aggat, mert tudja és segítőtársai is meg vannak győződve, hogy „az Úr hívja őket“, hogy azok-nak is prédikálnák az evangéliumot.

Platon és Aristoteles minden bölcsesége nem volt elég arra, hogy az ókor nemzedékét megnyugtassa a lét és nem-lét nagy problémái felől. Az apostolnak mélységes alázat-tól áthatott benső meggyőződésére volt szükség, hogy őket a lelki élet titokzatos útjain Krisztus által Istenhez vezé-relje s a keresztség külső jelével is elkötelezze a testvériség jegyében a felebaráti szeretet önzetlen gyakorlására.

Igy keletkeztek egymás után azok a gyülekezetek, amelyeknek rendtartása és mindennapi élete meg van örö-kítve az Apostolok Cselekedeteiben és azokban az örök-becsű levelekben, amelyek az Újszövetségben egybe vannak gyűjtve. A Korinthusiaknak ugyancsak megvan minden okuk arra, hogy dicsekedjenek vele, miután hozzájuk intézte a szeretetnek örökbecsű himnuszát, amely egyben prófécia és hitvallás, törvény és magyarázat, és a titkok titkának olyan megfejtése, amely előtt a legnagyobb tudós is alázattal hajlik meg.

Ezt tesszük mindannyian a modern gyülekezetekben is, mert belátjuk, hogy a hit és a cselekedet, a remény és a bizalom, a szeretet és az áldozat az isteni Gondviselés oltalma alatt mindig együtt járnak, kiegészítik egymást s támogatnak minket a kölcsönös megértésben, amelyre Krisztus egyházának sohase volt nagyobb szüksége, mint éppen ma. Korunk problémái, a szociális kérdések kopog-tatnak ajtóinkon s mi nem zárkozhatunk el azoknak tag-lalása elől, belátva, hogy azoknak gyakorlati irányban leendő levezetése az egyedül helyes megoldás, amely fent és lent megnyugvást kelt s eloszlatja a még oly tulzó aggo-dalmakat is, amikkel itt-ott még mindig találkozunk. A látomásban szereplő ember, a saját testvérünk, az élő lelki-

ismeretnek szózatosa képviselője, megszólal az élet válasz-útján a saját kebelünkben s nógat, könyörög, kér, követel, parancsol: „*Jer át mihozzánk és légy segítségül nekünk!*“ És mi hiába szabadkozunk, hiába mondanók üres men-tegetődzés gyanánt, hogy nem érünk rá; éppen most egyéb gondokkal vagyunk elfoglalva; a csontjainkba rekesztett tűz nem enged pihenni, vállalnunk kell a sorsot Isten kezéből mintegy, ha ezen fordul meg egy nagy csa-lád jóléte, egy közösség java és előmente és az áldott bé-kesség megdicsőülése a múlt emlékei, a jelen küzdelmei és a bizonytalan jövő ígéretei között.

Ami a múltat illeti, azzal ennek a tisztos gyülekezet-nek tagjai többé-kevésbé tisztában vannak, hiszen négy-százéves történetünknek valamivel több, mint egytizedré-szét töltöttük el együtt — Isten kegyelméből — csöndes munkálkodásban, napi robotban és eszményi emelkedett-ségben, bűneink súlya miatt lelki töredelemben, — a me-nekülés gyötrelmei között testvéri összetartásban, a hazát-lanság keserű kenyerét könnyek között — de mindig együtt — fogyasztva, hittel imádkozva, becsülettel szol-gálva, hogy testiekben és lelkiekben egyaránt segítségére lehessünk egyik a másiknak, még pedig személyválogatás nélkül. Nyitott könyv gyanánt áll mindnyájunk előtt a ta-nulság, hogy az élet választútján megállva, továbbra is apostoli lélekkel csak azt az irányt kövessem további élet-pályámon is, amelyet eddig követtem. Kérem a jó Istent, hogy ha 7 templom helyett 77 templomom leend, minde-nikben egyformán buzgón tudjak imádkozni, hogy vissza-imádkozhassam azokat is, amik még odaát maradtak. Imáimban eddig sem csalatkoztam, házi oltáromat a haza-fiság megszentelt virágaival éveken át nem hiába díszítettem. Az Úr mindezideig megsegített. Meghozta Rákóczi libertását, meg a Kárpátokat, meg kincses Kolozsvárt, s meg a szabadkai magyar kenyeret, amely legszebb ékes-sége az Úrasztalának. Ezért imádkozni, ezért dolgozni, ezért tűrni és szenvedni, s távol harcmezőkön oroszlán-bátorsággal viaskodni: szent kötelesség. S ki amint igyek-szik az önként vállalt szent kötelességnek eleget tenni, ahhoz mértén várhatja Isten után az áldást, jó tetteiért a

jutalmat, szívében a törhetetlen bizodalmat az emberiség szebb és jobb jövője iránt.

Mi csak egy parányi sziget vagyunk a népek tengerében; de azért békében és háborúban egyaránt számot tesszünk, kivált, mióta a trianoni lesújtottságból ismét magunkhoz térve, azokká lehettünk, amiké az örökkévaló Isten változhatatlan kegyelme teremtett bennünket, — az ezeréves magyar Haza polgárait. Ezt a gondviselészerű szerepet — Kelet és Nyugat határán — nekünk továbbra is vállalnunk kell, mert Isten kezéből vettük azt s amíg Szent István koronája ég és föld felett legdrágább kincsünk marad, más sorsot nem is vállalhatunk, mint amit az Örök Magyar jelent.

Mi csak parányi csoport vagyunk az egyetemes keresztény anyaszentegyház kötelékében, amelyhez minden kicsinységünk mellett is szívvel-lélekkel ragaszkodunk. S bár az általános emberbaráti szeretetnek is hívei vagyunk, azért nem feledkezhetünk meg sohasem a „mi hitünknek cselédeiről”, akiknek a gondját az Úr kiváltképpen reánk bízta. Jól tudja mindenki, hogy Erdély általunk, a mi történelmünk folyamán lett a vallásszabadság classicus földje, s bár a martiromság áldozatos sorsát már első püspökünk el nem kerülheté, ez örök dicsősége marad Öneki és az unitárius egyháznak is; s talán nincs messze az idő, amikor az utókor Óróla is megemlékezik s vagy műveit adja ki magyar fordításban, vagy a híres kerek köre ércszobrot állít, hogy újból beszámolhasson Kolozsvár népének szent missziójáról, nagy küldetéséről. Emléke előtt, mint méltatlan utódja, kegyelettel állok meg e pillanatban is, s kérek Titeket, kedves Testvéreim, hogy a tovatűnő idővel csak annál inkább ragaszkodjatok a hit- és lelkiismereti szabadság halhatatlan eszméjéhez s annak diadaláért legyetek készen minden áldozatra.

Legyetek hithű unitáriusok és jó hazafiak! S mutassátok meg, hogy Ti nemcsak a születés jogán vagytok tagjai unitárius egyházunknak, hanem benne lelkileg újjászülöttetek s ehhez képest kívántok teljesíteni minden szent tartozást, amellyel Istennek, a közös mennyei édes Atyának, az Ő földi gyermekeinek, önmagatoknak és egymás-

nak tartoztok. Ebben a szellemben óhajtok magam is közremunkálni az előttem megnyílt szélesebb munkamezőn, nem tetszelegve a magas közjogi méltóságban, hanem szívesen vállalva a pap-, mester- és harangozó szerepét is. De legfőként, mint egyszerű hívő óhajtok betérni az ősi akolba, levetkőzve minden külső dísz és világi pompát, hogy magam lehessen az én Mesteremmel, akitől imádkozni tanultam s aki velem együtt most is imádkozik, hogy vállalt igája az én számomra is gyönyörűsége és az én terhem is könnyű legyen.

Mindez azt jelenti, hogyha nálunk is szokás volna ilyen alkalommal jelszót választani, én is csak azt választhatnám, amit más vezérszellemek már magukévá tettek, t. i. Pax — Béke... Béke! de nem minden áron; mert meggyőződésem szerint a Békéért is harcolni kell. Vagy hát mit is jelent körülöttünk ez a végtelenbe nyúló harc és háború? Nemde ebből a véres vajúdsból akar megszületni az az európai béke, amelynek alapjai az elkövetkezendő évtizedekben is meg ne rendüljenek; mert az megint csak egy újabb világéget jelentene. A most születő békének állandónak kell lennie, hogy időközben minden ország kiheverhesse a nagy erőpróbát s a kataklizma borzalmaiból magához térve, összes anyagi, szellem-erkölcsi és kulturális javait a nagy Egész boldogítására és tehermentesítésére fordíthassa.

Nekünk a nagy háborúban is kultúrmunkát kell végeznünk. Az iskolákat maholnap meg kell nyitnunk, a reánk bízott magyar ifjúságot szerető-féltő gonddal kell ápolnunk, hogy testi-lelki gyarapodásukkal arányban álljon az a szaktudás is, amelyre a való életben elengedhetetlen szükségük leend. Minta-ifjakat kell kibocsátanunk évről-évre az iskola padjaiból, olyanokat, akik az élet iskolájában is beválnak s dicsőséget hoznak az Alma Materre, ahonnan kikerültek.

Mindehhez pedig türelemre, kitartásra, áldozathozatalra s főként egyetértésre és kölcsönös bizalomra van szükség, úgy unitárius egyházunk, mint édes magyar Hazánk életében.

Én meghallottam a hívó szót: „Jere át mihozzánk,

Macedóniába, légy segítségül nekünk!“ Meghallottam és át is megyek; mert a marosvásárhelyi zsinati főtanács megtisztelő bizalma elől kitérnem nem lehetett. És nem is lehet.

Kolozsvári templomunkban — ha Isten is velem lesz — f. hó 20-án, Szent István napját megtisztelő országos nemzeti ünnepen fogok Híveink előtt először prédikálni, mint megválasztott püspök. Ott is a maihoz hasonló szellemen kívánok megnyilatkozni, mint aki igazán segítségére óhajtok lenni sok vihart látott egyházunknak. Nálam a köz — minden; az egyéni érdek teljesen háttérbe szorul. Ha nem így volna, talán nem is vállalkozom a nagy feladatra, amelyet Isten áldott segedelmével s a Hívek osztatlan bizalmától körülvéve óhajtok rendről-rendre megvalósítani. Csodát ne várjon senki; mert én is csak gyarló ember vagyok. De ami tőlem telik, — azt szívesen hozom áldozatul a közös oltárra s teszem ezt abban a szent reményben, hogy kicsinyek és nagyok, középosztálybeli híveink és ősi székely népünk, minden szegénységünk mellett is, ki-ki szívesen meghozza a maga áldozatát, mert a segítség csak úgy ér valamit, ha nem kényszerűségből, nem is magamutogatásból, hanem az ügy érdekében önként adjuk, mint a bibliai özvegyasszony a maga 2 filléréért. Jézus dicséretére csak az ilyen áldozat tarthat számot. Már pedig nem lehet közömbös, hogy mit szól maga a Mester.

A Mester magamagát adta, önként adta oda áldozatul az egész világért. Kövessük példáját. Imádkozzuk imádságát. Hirdessük igéit. Utánozzuk cselekedeteit. Terítsük meg az Ő asztalát szegénynek-gazdagnak. S e földi világnak bujdosóit fogadjuk be hajlékunkba, szívünk közepébe... S az Isten megsegít...

Amen.

(Augusztus 3-án rádiós istentiszteleten mondotta el Józán Miklós püspök.)

Istenben való öröm.

ALAPIGE: Zsolt. XLIII. 3—4.
„Bocsásd ki a Te világosságodat és a Te igazságodat, hogy azok vezéreljenek engemet és bévigyenek engemet a Te szentségednek hegyére és a Te hajlékidba.

Hogy béménjek az Istennek oltárához, az én világosságomnak és örömemnek erős Istenéhez és dicsérjelek Téged örömmel, oh Isten, én Istenem.“

Nagyérdemű gyülekezet! Istennek hívei!

Kedves Magyar Testvéreim!

A földi vándorút egyes szakaszait az egyes ember életében az évtizedek jelzik. Ezeken, mint határmegyéken megállva, visszatekintünk a már megfutott pályára s hálát mondunk az égi Atyának, a mi kegyelmes, édes Istenünknek, hogy minket mindezideig megsegített. Velünk volt az öröm napjaiban és megszentelte annak szívet-lelket vidámító óráit és perceit és velünk volt a megpróbáltatás nehéz korszakában, hogy kiemeljen minket a csüggedés és a reménytelenség posványából, amely már-már elnyeléssel fenyegetett. Bizonyára, a kedvező és kedvezőtlen körülmények között is Ő irányította a mi munkánkat, hogy életünknek alapvető törekvése ne a pusztá kenyérkereset legyen, hanem azoknak az eszményi céloknak a szolgálata, amelyek az embert, mint Isten gyermekét, valóban a Teremtés koronájává tehetik, s a mennyei világosság jegyében az igazság bajnokává avathatják akár egy kisdud körben, akár pedig az egész nemzet messze kiható életében és történetében...

A földi vándorút egyes szakaszait a népek és nemzetek életében az évszázadok jelzik. Ezeken, mint határmegyéken megállva, a történetbúvár igyekszik beleélni magát a

letűnt korok szellemvilágába s megállapítja azokat a maradó értékeket, melyeket az egymás után következő nemzedékek a lélek talajából kitermeltek. Volt idő, amikor a nyers erő uralkodott s osztogatta széltében-hosszában a maga parancsait, feltétlen engedelmességet követelve mindenkitől a hon határai között. Volt idő, amikor az alkotmányos élet alaptörvényei egy bölcs király fenkölt gondolkozása mellett lerakattak s jótékony hatásukat mind a mai napig éreztetik a krisztusi kereszténység eszményi oltalma alatt. Volt idő, és éppen az idén 700 éve annak, hogy a mongol-tatár dúlás szent Hazánk földjét bús temetőkertté változtatta s csak egy második honalapítás csodálatos munkája mentette meg a magyart ebben a Hazában a végső pusztulástól... És volt idő — bizonyára mindannyian emlékezünk még arra —, hogy az összes nemzeti kincsek majdnem veszendőbe mentek egy Istent, hazát és emberieséget megtagadó lelketlen terror hatása alatt...

Hála legyen a mindnyájunk sorsa felett híven örködő isteni Gondviselésnek, az elvetemültség már magában hordta a pusztulás csiráit. A jobb lelkek imája meghallgatott: „az Isten kibocsátá az Ő világosságát és az Ő igazságát, hogy azok vezéreljenek minket“ úgy az egyes, mint a Haza és a Nemzet életében!

Ezért áldoz és ünnepel ma hálatelt szívvel ez a Gyülekezet s velünk együtt áldoznak és ünnepelnek összes Híveink a székely falvakban, összes magyar testvéreink a Kárpátok gerincein belül, talán még azok is, akik csak szívüknek titkos kamrájában áldozhatnak e nap emlékének. Áldozunk és ünnepelünk, mert a hosszas megpróbáltatás után végre szép nap virradt reánk, első nagy királyunk megdicsőült emlékére az egész országnak s a velünk együtt élő testvérnépeknek is nemzeti ünnepe, amelyet a Magyar Országgyűlés mindkét háza, Székesfehérvárra kiszállva, ezelőtt három évvel, 1938. augusztus 18-án, a nagy Király halálának 900-ik évfordulóján iktatott a Magyar Törvénykönyvbe.

Hálásan említem itt, hogy ezen a fölemelő aktuson én is részt vehettem, sőt annak javaslatba hozatalát már a márciusi Nemzeti Ünnepek és Kossuth Lajos érdemeinek

korábbi törvénybe iktatása alkalmával is megsürgettem, hivatkozván arra, hogy tordai diákkori nyoszolyám felett ott diszelgett a Kossuth Lajos képe mellett Szent István képe is. Ott szívtam magamba az egyházas buzgóság mellett a törhetetlen magyar hazafiság szellemét. S ez a szellem munkálta bennem eleitől fogva a megértést felekezeti viszonylatban az összes egyházakkal, politikai és társadalmi tekintetben az áldott Magyar Haza összes alkotó elemeivel.

És ez nem is lehet másképp. Nem, kivált ma, amikor összes földi és mennyei értékeink kockára vannak vetve, amikor világrészek sorsa fordul meg a harci fegyverek mérkőzésén.

Ma nemcsak vitéz honvédeink küzdenek az orosz steppék végtelen sivatagán: az egész ország népe csatarendbe van állítva s itt is annak a fegyelemnek és kitartásnak kell uralkodnia a hivatalokban és békés családi otthonokban, a gazdasági, a társadalmi, a kulturális és szociális élet minden terén, amely amott a végleges győzelem biztos záloga.

Harcolni fegyver nélkül, dolgozni immel-ámmal — lélek nélkül — nem lehet. Első nagy királyunk megmutatta, hogy miképpen kell harcolni és miképpen kell dolgozni.

A harci kalandokhoz szokott magyar népet a keresztiség jegyében odaállítja a békés barázdába, hogy a rögök közül varázsolják elő a kincsnél drágább magyar kenyeret. Lelki vezérekről is gondoskodik, akik szépszerével betörjék a pogány magyart a Krisztus igájába. A tiz község által épített közös templom, a jámbor hit ápolása mellett, meggyökerezett a hívők szívében a lelki közösség magasztos gondolatát. Gyepűink védelme és biztonsága szintén egyesítette a honfoglalók közvetlen utódait abban a szent elhatározásban, hogy a Vérszerződés kötelmeit az utolsó tételig megtartsák. A rovás-írás nem mehet feledésbe ma sem: latin Ábécé betűivel éppen úgy kötelez, mint annak idején a lélek, amely sugallta azt. A honszerző ősök pogány szertartását keresztény szellemmel kell kitölteni, hogy a magyar név híre és becsülete tisztán álljon az egész világ előtt.

Jó példával maga a fejedelem, mint apostoli király jár elől, amikor érdemeiért elnyeri Rómából, a Kereszténység fejtől, a ma is meglévő, ősi fényben tündöklő szent Koronát.

Ennek a koronának a sorsa is, a századok folyamán, éppen olyan változatos, mint a nemzeté; de ragyogásából a bujdosás kietlen korszakában sem veszít semmit. Ma is, a maga symbolikus jelentőségével, egybetartja e honnak határai között a teljes és tökéletes Hungáriát és annak népeit, akik között a Gondviselő Isten a Magyarok vezető szerepet szánt. Kormányzó Urunktól le a legegyszerűbb polgárig szerte a Hazában mindenki élvezi ennek a szent köteléknek áldásait s mint „membrum sacrae Coronae“, úgy közeledik hozzá ezekben az ünnepi órákban, hazánk fővárosában, mint egy nemzeti oltárhoz, ahonnan a mult dicsősége és a jelen heroikus küzdelme mellett biztat és megnyugtat mindnyájunkat egy szebb és jobb jövő ígérete.

Polgári jólétünknek és szabadságunknak, hitbeli világosságunknak és történelmi igazságunknak szent kezességet nyújtó palladiuma a szent Korona, első nagy királyunk koronája, amelynek fénye egykor kiáradott túl a Kárpáton három tenger ködbevesző partjaira.

A Király, mint főpap, joggal kérheti vala tehát az ő erős Istenét, hogy bocsássa ki az Ő világosságát és az Ő igazságát, hogy azok vezéreljék őt, hogy „áttekintve roppant helyzetét“, azok vigyék be őt az Úrnak szent hegyére, az erős Istennek hajlékába. Ez is azt bizonyítja, hogy I. István nem elégedett meg a hatalom külső tekintélyének gyakorlásával: ő maga is hívő lélek volt, s mint ilyen, elmélyedett az isteni örök igazság keresésében; mind bennebb és bennebb kívánczolt, közvetlen az Istennek oltárához, az ő vigasságának és örömeinek erős Istenéhez, hogy dicsérje őt buzgó szívének és alázatos lelkének teljes áhívatával... Intelmei fiához ilyen szellemben maradtak az utókorra; feltárva a soknyelvű nemzetnek erőteljes voltát, amit később, a reformáció századában, a több felekezet egymást megbecsülő nemes versenye is igazolhat, a tordai Országgyűlés aegise alatt.

Kedves Atyámfiail! Amit eddig mai országos, nemzeti

ünnepünkön az első nagy Királyról az uralkodás szempontjából fejtegettem, azt a szolgálat rendjén — amikor magasabb megbízatásom óta ma először hirdetem itt az ígét — magamra nézve is kötelezőnek ismerem el.

Kijelentem, hogy püspöki működésemben honpolgár és honpolgár, hívő és hívő között — amint multam is igazolja — nem fogok különbséget tenni. Rendre-rendre minden templomban elrebegem a zsoltáríró fohászatát: „Uram, bocsásd ki a Te világosságodat és a Te igazságodat“, hogy a közös krisztusi evangélium alapján állva, a Keresztény Szabadság jegyében élvezhessük a mindnyájunkat boldogító vallásos hitnek áldásait s egyesült erővel munkálhassuk a közjólétet, amelytől egyetemes Anyaszentegyházunknak és édes magyar Hazánknak felvirágozása függ.

Az unitárius egyház — Dávid Ferenczel és János Zsigmonddal az élén — abban a híres-neves történelmi században is erre törekedett: olthatatlan vágyal szomjúhozta az erős Istennek világosságát és igazságát, s bátran hirdette a szeretet apostolának lélekbemarkoló, fenséges ígétét: „A mi Istenünk világosság és Őbenne semmi sötétség nincsen!“ Ettől az erkölcsi magatartástól, ettől a békésboldog célkitűzéstől azóta is, soha egy percre, el nem térhetett; mert akkor önmagát tagadta volna meg, elsorvasztva és megbénítva életerejét.

Világosság és igazság nélkül nincs unitarizmus. Testvériség és szabadság nélkül nincsen nemzeti evangélium. Nekünk együttesen kell vágyakoznunk és felsorakoznunk az Úrnak szent hegyére, az ő hajlékaiba: amaz erkölcsi magaslatra, mely Istennek oltára, kinek-kinek a saját szívében. Ide kell járulnunk valamennyiünknek, ha azt akarjuk, hogy az idvesség romolhatatlan javaiban részesülve, méltóképpen dicsőíthessük az örökkévaló Istent, közös-mennyei édes Atyánkat, lelki örömünknek és mennyei vigasságunknak erős Istenét.

Magyar vagy? Légy büszke reá és hozd meg az áldozatot magyarságodért a békés műhelyben és a harcmezőn egyaránt.

Keresztény vagy? Légy hálás érte a nagy Királynak, hogy az ő nyomdokain haladva, a népek tengerében el

nem merültünk, mint annyi más, aki csak a saját erejében bizakodott. Légy hálás, mert Ő ma is országot és egyházat épít az egymást megértő szívekben és lelkekben!

Unitárius vagy? Légy alázatos hitvallója az örökkévaló krisztusi igazságoknak, amelyek után évszázadok során nem hiába éheztél és nem hiába szomjúhoztál, mert ha vágyad benső és mélységes lelki szükség volt, érezned kellett, hogy a mi egyszerű hitünk kielégített és sohasem jutott ellentétbe a saját lelkiismeretteddel. Hitbeli meggyőződésed legyen továbbra is szilárd, megingathatatlan, hogy a jelenvaló idők nehéz próbáit hőiesen kiállva, egyik nemzedék a másiknak adja át — Szent István palástjának áldott védelme alatt — csorbítatlan örökségünket: a hithűséget és a hazafiságot... Amen.

Ezt a beszédet a kolozsvári templomban mondta el *Józan Miklós* püspök, s ez volt Kolozsváron első szószéki beszéde, melyet egyházfői minőségében mondott el. Az ünnepélyes alkalomból az ősi unitárius templom szószékét virágokkal övezték körül. Megjelent az istentiszteleten *Vásárhelyi János* református püspök, a megye küldöttségileg képviseltette magát dálnoki *Gaál Elemér* alispán vezetésével. Kolozsvár városának képviselőjében *Segesváry Viktor* tanácsnok és dr. *Szent-Iványi Árpád* árvaszéki ülnök jelentek meg. A rendőrfőkapitányságot *Tóth* rendőrkapitány képviselte, küldöttséggel képviseltették magukat a kolozsvári katonai hatóságok is. Résztvettek a történelmi jelentőségű istentiszteleten az unitárius egyház egyházi és világi vezetői.

Délelőtt tíz órakor már zsúfolásig megtelt a templom. Felhangzott az orgonaszó, melynek első akkordjai mellett *Józan Miklós* püspök nagy papi kísérettel bevonult a templomba. A püspök jobboldalán dr. *Varga Béla* nyugalmazott püspök, baloldalán pedig *Ürmössy Károly* kolozsvári tiszteletbeli esperes haladt. A templom bejáratánál *Pálffy László* kolozsvári egyházközségi főgondnok üdvözölte az egyházfőt.

A gyülekezeti ének után *Józan Miklós* püspök felment a szószékre és imájában áldást kért a kormányzóra, a hadseregre, a kormányzatra, az ezeréves határra, az egyházi és világi intézményekre azon a napon, amikor Erdély földjén először ünnepeljük meg szabadon István király névünnepét.

Március 15.

(Ünnepi beszéd.)

„Emeljetez zászlót a népekhez!”

Ezsaiás LXII. 10

Istennek Hivei! Kedves Magyar Testvéreim!

Száz évvel ezelőtt, az úgynevezett Reform-korszakban, nagy változáson ment át a magyar élet. Ennek a változásnak jótékony hatása fokozatosan mindenütt jelentkezett. Az iskolákban a magyar nyelv elfoglalta megillető helyét. Költők, tudósok és államférfiak nemes versenyre keltek egymással, hogy áldozatkész törekvéseikkel előbbre vigyék a nemzeti művelődés szent ügyét. S ha itt-ott ellentét is merült föl az egyes vezérszellemek között, az csak az elvek harca volt; de végeredményében — egyik, mint a másik — a köz javát szolgálta. Széchenyi és Kossuth irányzata ezen a téren iskola-például szolgálhat ma is az illetékes tényezők számára. Míg az egyik a gazdasági megerősödés s a közműveltség terjedése útján várta és remélte a magyar Nemzet újjászületését s a Haza függetlenségének az erkölcsi erők rendjén való kivívását, addig a másik a függetlenséget állította előtérbe s annak kivívásától s az áldott szabadság diadalától várta Kelet Népeinek sorompóba állítását. Egyik olyan nagy magyar, mint a másik... Örök tragédiánk, hogy a két álláspont között nem lehetett hídát verni s ezt a két nagy szívet a hazaszeretet jegyében egybe-forrasztani. Ki tudja? — Akkor talán nem kellett volna az egyiknek a mardosó önvád miatt a küzdőtérrel visszavonulnia, a másiknak pedig a szabadságharc gyászos leveretése után örök bújdosásban ennie a száműzetés keserű kenyerét.

Mind a kettő egyformán zászlóvivője volt magyar nemzetünknek s ilyen értelemben jegyzi föl érdemeiket a magyar történet múzsája. Az ő izzó magyarságuk telítette meg

a reformok lázával a korszellemet. A márciusi Ifjúság is ennek hódolt, amikor ama nevezetes dátumon — mintegy varázsütésre — megvalósította a Szabad Sajtót és 12 pontba foglalva, nyilvánosságra hozta a nemzeti lét alaptörvényeit.

S mindez nem üres jelszó, hanem egy ezeréves Nemzet lelkének ünnepi megnyilatkozása, amelyben ugyancsak megdicsőül a márciusi Ifjak emléke. Ennek a napnak örök időkre szóló vívmányai lelkesítik és bátorítják a mai nemzedéket is, hogy nagy elődök nyomdokain haladva, hozzájuk méltók lenni igyekezzünk. Az a zászló, amely alá ők sorakoztak, s amelyet a becsület mezején vérük hullásával szenteltek meg, ma is a régi fényben ragyog s nem engedhetjük, hogy a népek nagy csatájában folt essék rajta éppen most, amikor a lét és nemlét tragikus kérdései vívják világszerte mindent megemésztő harcaikat. A mi zászlónknak ebből a harcból mocsoktalanul, tisztán és szentül kell kikerülnie; mert benne összpontosul a *Múlt* minden dicsősége, a *Jelen* áldozatos próbatétele és a *Jövendő* eszményi diadala.

Így tekintve erre a gyönyörű symbolumra, kérdezhetnők

I. Mit is kíván — kér — követel tőlünk a magyar zászló? és

II. Mit ígér — mit ad és biztosít a nemzet számára drága ajándék gyanánt?

I.

Kedves Atyámfiak! Magyar Testvéreim! A magyar zászló azt kívánja, azt kéri, azt követeli tőlünk, mindnyájunktól, az ezeréves haza határai között, hogy félretelve minden egyéni érdeket és önhaszonlesést, vegyünk részt a közös munkában, amelynek sikerétől függ az egész Nemzet anyagi és szellemi jóléte, az ország erkölcsi ereje s ezzel kapcsolatos felvirágozása.

Mindenki a maga helyén, ahová az isteni Gondviselés állította: *a szántóvető* a barázdában, amelybe imádságos lélekkel hinti a mindennapi kenyér magvait; *a munkás* a gyárban és a műhelyben, ahol az életszükségletek ezer apró alkatrészei készülnek; *a bányász* a föld üregében, ahol a mi javunkra és kényelmünkre hullatja verejtékét; *a tanító* az iskolában, ahol mint egy nagy család tagjai gyülekez-

nek a különböző otthonokból a mi fiaink és leányaink, hogy előkészüljenek a jövő nagy feladataira; *a pap* a szószéken, ahol az evangélium hirdetése nem merülhet ki a régi nyomokon való tapogatódzásban, hanem a modern kor felvilágosult hitének taglalásával kell utat találnia a Gyülekezet szívéhez; *a szülők* — az édes Apa és édes Anya — a meghitt családi körben, féltő gonddal és okos szeretettel irányítva a reájok bízott halhatatlan lelkeket; *a katona* — a fronton, ahová a kötelesség parancsszava hívja, hogy hősies bátorsággal életét is kockára tegye a Haza javáért és boldogságáért; — és a front mögött e honnak minden hű fia és leánya, a szerteágazó hivatali rend vezető, vagy robotoló beosztásában, tegye meg ki-ki a maga kötelességét s végezze nem csupán a szoroson előírt napi munkát, hanem azonfelül is, önkéntes jóindulatból s attól a szent szándéktól vezettetve, mintha rajta, az ő hűségén és odaadásán fordulna meg az egész nemzet sorsa és jövője.

A nemzeti felelősségnek ez a tudata súlyt és jelentőséget ad a közösen végzett munkának s egyúttal arra int, hogy szavainkat is mindég, minden körülmények között, megfontoljuk... A beszéd, amely elröppen ajkunkról, legyen komoly és őszinte, mintegy hites tolmácsa a kebelünkben ápolt nemes érzeménynek. Valljuk nyíltan — országvilág előtt — hogy magyarok vagyunk: hívei az adott szó szentségének. Ami a szívünkön, az az ajkunkon. Amit ígértünk, azt megadjuk, ha mindjárt áldozatba kerül is...

Ilyen szellemben óhajtjuk nevelni a gondjainkra bízott Ifjúságot; mert a mi kezünkből kihulló zászlót nekik kell megragadniok és a nagy világ előtt magasra emelniök s ha egyebet nem is hagyhatnánk reájok örökség gyanánt, mint az élet viharában kipróbált acél-jellemet, ez is boldog öntudattal töltheti el az egymást felváltó nemzedékeket.

1848-ban, úgy tudjuk, a mi Kollégiumunk ifjúsága önként csatlakozott a zászlók alá. Ezt teszi most is, amikor nem csupán nemzeti függetlenségünk forog kockán, hanem vele együtt a keresztény civilizáció fölbecsülhetetlen kincsei: a Krisztus keresztje mellett az üdvösség, a lelki szabadság drága ajándéka, ami nélkül számunkra nincs és nem is lehet e földön mihozzánk méltó emberi sors.

A zászló becsülete tehát megkívánja, megköveteli, hogy az arra hivatottak karddal kezükben is — meghozzák a maguk áldozatát. S aki csak imádkozni tud, az is mélységes fohászkodással és együttérzéssel kísérelje a dicsőséges küzdelemnek fejleményeit, amelyek nap-nap után nyomon követnek bennünket; úgy, hogy még álmainkban se tudunk tőlük szabadulni. A próféta szerint, nekünk is át kell mennünk a kapukon, hogy utat csináljunk a népnek; meg kell töltenünk az utakat és ki kell mozdítanunk a határköveket, amelyek osztályokra és felekezetekre tagolják s egymással szembe állítják a magyar nemzeti társadalmat, megbontva annak lelki egységét... Igenis! Által kell mennünk a kapukon s bízunk kell abban, hogy az Úr nem adja többé a mi gabonánkat eleségül a mi ellenségünknek és az idegenek nem isszák a mi borunkat, amiért mi munkálódunk... Ez iránt táplált vallásos hitünk és reményünk erősítse meg mindnyájunk szívében az áldott bizonyosságot, hogy az Úr nem hagyja el az Övéit s kegyelméből, a maga idejében — elhozza a Föld népei számára az igazságos Béke örömét és diadalát.

Idehaza hát szent egységben összeforrva, munkálkodják a sok dolgos kéz; dobbanjon egybe millió szív és lélek s várjuk mindannyian bizalommal mindazt, amit

II.

*a Magyar Zászló ígér — ád — és biztosít
a Nemzet számára drága ajándék gyanánt.*

Kedves Atyámfiak! Magyar Testvéreim! Nagy dolgokat, világraszóló eseményeket ígért és adott nekünk, magyaroknak és nemkülönben a közöttünk élő nemzetiségeknek a márciusi magyar zászló. Első sorban is, a régi rendi alkotmány helyébe — népképviselőket; a jobbágyság eltörlése mellett a nemesi kiváltságok megszüntetését; független felelős magyar Ministeriumot; szabad Sajtót; közteherviselést; törvény előtti egyenlőséget; Uniót Erdéllyel stb., stb... amik mind ennek a daliás korszaknak vívmányai és alkotásai. Ennek folyománya volt a pozsonyi országgyűlésen hozott 1848-ik évi XX. törvénycikk, amelynek első

szakasza szent vallásunkat, az unitárius vallást, a magyarországi Részeken is törvényesen bevett vallásnak nyilvánította. Ezen azután nem változtathat sem az 50-es évek osztrák megszállása (amelyet az 1867-es kiegyezés jóvátenni igyekezett), sem később — a mi időnkben — az az imperium, amelynek lidércnyomása alól Isten kegyelméből, legalább részben, fölszabadultunk.

Maholnap száz esztendeje lesz a dicsőséges évfordulónak... Milyen jó és örvendetes, igazán Istennek tetsző és mindannyiunk lelkét megnyugtató dolog lenne, hogyha azt a dátumot — hat év múltán — összes unitárius testvéreinkkel egyetemben érhetnők meg és ünnepelhetnők meg az ezeréves határok között!... Egy ilyen történelmi igazságszolgáltatás, mint gazdag lelki élmény, mennyire emelné a mi magyar öntudatunkat! Mennyire megerősítené és fokozná mindnyájunkban a sorsközösség és összetartozandóság érzetét!... Oh, boldog álm! — Oh, boldog ígért!

És mi ennek az ígértnek a beváltását, álmainknak beteljesülését annyival inkább várjuk és reméljük, mert mellette szól egy ezeréves múlt, amelynek tanúbizonyságát költött mesékkel elgáncsolni nem lehet. Ezt kívánja, ezt követeli nyilván, a világ ítélőszéke előtt, a csorbítatlan nemzeti önérzet, amely nem tűrheti tovább azt az emberi méltóságot lealacsonyító politikai elesettséget és megaláztatást, amelynek honfoglaló Árpád unokái ki vannak téve a saját hazájukban... Imádságos ajkunkról későn-korán felfelhangzik az elfojtott sóhajlás: „Meddig, Uram, meddig?“... de számolunk azzal, hogy a világesemények sodrában még egy ideig túrnunk és várnunk kell... S ha unos-untalan nem is emlegetjük hangos szóval, panaszos sirámmal, de reá gondolunk, reá — alva-ébren, járva-kelve, Isten házában és a házi tüzhely békés világa mellett; mert ezt, ugyancsak ezt ígéri, ezt adja, ezt biztosítja nekünk a zászló becsülete!

Gondoljatok csak vissza, Kedves Testvéreim! — Két évvel ezelőtt még csak szívének titkos kamarájában — a drága színekét könnyeivel öntözve, csókjaival illetve — emlékezhetett meg az erdélyi magyarságnak időközben felszabadult tábora az ideális magyar Nemzeti Ünnepről,

amelyhez gyermek- és ifjúkorunk legszebb emlékei fűződnek... Polgárdiban, mint ifjú missziónárius, én vezettem volt be a nyilvános márciusi ünnepet a község főterén 1891-ben s úgy tudom, azóta is változatlan hűséggel megtartják a jó dunántúli hívek.

Az ország Tanácsában is megértő lélekkel járultam hozzá az Ünnep hivatalos törvénybe-iktatásához, ami különben is kitörölhetetlenül be volt iktatva már minden igaz magyar honfiú szívébe.

Kedves Atyámfia! — Az idegen járom sorvaszthatta a külső kényszer dúrva eszközeivel a te magyarságodat, kiforgathatott vagyondból, kiüldözhetett családi fészkekből, eltilthatta még templomaidban is a nemzeti imádság fölcsendülését, kulturális törekvéseidet megbéníthatta, egy szebb és jobb jövőbe vetett hitedre gúnykacajjal válaszolhatott; de az ősi föld lelkének delejes árama — mind emellett — bátorságot öntött a te szívedbe, hogy higgy önmagadban és nemzeded igazában s remélj — a reménytelenséggel szemben is...

Üzeneteink a magyar Rádió útján a budapesti unitárius templomból is ezt a célt szolgálták, akár nyíltan, akár csak a sorok között, amint az alkalom magával hozta; és a Magyar Hiszekegy áldásosztó igéiben első sorban Tereád gondoltunk s meg voltunk győződve, hogy hited az igazságos Istenben nem fog megrendülni, ha látod, ha hallod és nyilván tapasztalod, hogy százezrek és milliók imája száll Teérted is az ég Urához, a magyarok Istenéhez...

Dicséret-dicsőség az Ő szent nevének, hogy imáinkat meghallgatta s megtekintve elesett sorsunkat, a megaláztatás porából fölemelt bennünket, fölemelt a Tábor hegyére, Isten szabad fiainak szent magaslatára!... Amen.

Gyászbeszéd

(dr. Varga Béla, unitárius püspök felett.)

„Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam. Végezetre eltételezt nekem az igazság koronája.“

2 Tim. IV. 7—8

Gyászoló Gyülekezet!

Kedves Atyámfiai az Úrban!

A magyar főváros egyik kerületében, a Szépvölgyi-út elején, van egy plebánia-templom. Annak homlokzatára latinul ez van fölírva:

„Creatori — Creatura.“

Teremtőjének — a teremtmény... Majdnem minden templomon van ilyen emlékeztető írás; a miénken is itt, Kolozsvárt és a tordai cinterem kapuján: *„In honorem solius Dei.“* — Másutt pedig a jézusi jelige: *„Én vagyok az út, az igazság és az Élet...“* Mind a három az Isten házának célját és rendeltetését szabja meg.

Nekem ezek közül leginkább tetszik a legelső: „Teremtőjének — a teremtmény...“ A teremtmény hódolni kíván az ő Teremtőjének; még pedig azért, hogy az Ő tiszteletére templomot épít. Ha már neki van háza, hát legyen a jó Istennek is: és az legyen *imádság* háza, amelynek megszentelt küszöbe előtt elsímulnak a mindennapi élet hullámvérései; míg bent a szentély csarnokában a krisztusi békeség boldogító evangéliuma tölti be egész valónkat. Ide hozzuk a mi bánatunkat megvigasztaltatásra. Ide hozzuk örömeinket megszenteltetésre. S ide, ugyancsak ide hozzuk a mi bűneinket megvallásra, bízva a jóságos Isten örök irgalmában, megváltó atyai bocsánatában és szeretetében.

És oh, milyen boldog az az ember, aki a Sacerdos magnus alázatos szerepében tolmácsa lehet az örök Teremtő áldott kijelentésének s magával viheti a templomot, annak áhítatos csöndjét mindenüvé, ahol tiszte szerint jár-kele az élet útain s nem kíván többnek látszani, mint ami: csak engedelmes gyermeke az örök Teremtőnek.

Ő maga is — a korinthusi levél intelme szerint — a saját kebelében hordja a templomot: „Avagy nem tudjátok-é, hogy ti az Istennek temploma vagytok és az Isten lelke lakozik tibennetek?” (Kor. III. 16.) Ez a bibliás hangulat kíséri azután őt, az Isten emberét, akinek a szívében az égi Atya szállást vett magának, az élet és munkásság minden mezején: otthon, a házi tűzhely körül és a katedrálisban; s ki a nagy világba is, ahol az életgondok és kötelességek egész sora vár megvalósításra. Itt nincs megállás, nincs vonakodás: a harcot meg kell harcolnunk; a futást el kell végeznünk; a hitet, mint legszentebb örökséget, meg kell tartanunk, hogy végezetül egy istenes élet jutalma légyen — amaz igaz Bíró kezéből — az igazság koronája.

Úgy tetszik nekem, Gyászoló Gyülekezet! hogy a mondottakban mintegy adva van a mi számunkra az előttünk gyászpompában nyugvó, kiteljesedett Életnek minden tanulsága.

Istennek embere, a mi Testvérünk és Barátunk, a nagy apostoltól vett példát és útmutatást, hogy miként kell ama nemes harcot megharcolni a lélek fegyverével, a tudás hatalmával, a bölcsesség nyugalmával és biztonságérzetével. Oh mily boldog volt, ha az isteni tökéletességben elmerülve, fenn szárnyalhattak gondolatai a magasságok felé, keresve a lét titkát, az örökkévalóság dicső eszményképét. S ezenközben nem volt olyan kicsiny és nem volt olyan nagy kérdés, ami ne érdekelte volna az ő vallásos kedélyvilágát, tudva azt, hogy „nagy az Úr a nagyokban, nagy a kicsinyekben: porszemben, fűszálban örök — véghetetlen!...”

Tanítványait is ilyen szellemben óhajtotta nevelni, hogy az igaz emberség talaján állva, de az isteni kegyelemre támaszkodva, kiküzdhesék és megvalósíthassák azt a diadalmas életet, amely neki ott bent, a lélek mélyén — a belső emberben — osztályrészül jutott.

Íde tért meg alázatos lélekkel, boldogan a küzdő világ színteréről is, ahol mocsoktalan tiszta emléket hagy maga után... Úgy, hogy Róla — ha valakiről — bátran elmondhatjuk a lezárt élet lezárt koporsójánál: Hív harcos és hív szolgálta volt; s mint ilyent, bizonyára, várják és befogadják „az Úrnak örömébe”.

Gyászoló Gyülekezet! Kedves Atyámfiak! Ez az életpálya az isteni elhívás rendjén, mindnyájunk előtt nyitva áll. Haladhatunk rajta kimérten, megfontoltan; vagy, ha úgy tetszik, nemes versenyre kelve, az ifjúság lendületével, — magabízóan, büszkén, szabadon; de jól tudjuk, hogy nem mindig a gyorsaké a futás, és nem mindig a bátraké a győzelem. A romolhatatlan koronát azok nyerik el, akik egy magasztos ideál szolgálatában életcéljukat mind magasabbra és magasabbra emelik s ennek követése és kivívása érdekében készen állnak minden áldozatra. Az ilyenek, az élet hősei, attól vesznek példát és útmutatást, aki maga az Út, s akinek a segítségével a szellem örök régióiban elhárítanak és leküzdönek minden akadályt. Éppen úgy, mint az a magános utas, aki messze Indiában száz évvel ezelőtt tért meg őseihez, akiket keresett. Útonjárása és futása be van vésve a magyar századok sziklaköveibe, az eljövendő nemzedék okulására... Futását és útonjárását a Megboldogult is ilyen szellemben végezte, nem várva külön hálát és elismerést; egyedül Isten szent tetszése és a saját lelkiismeretének megnyugtató szava az, amit a maga számára kért s amit bizonyára sokszorosan ki is érdemelt. Templomot épített itt is az Isten dicsőségére, hogy benne, mint szellemi örökségünkben jól érezze magát mindenki, aki az életút akadályai és veszedelmei során betér oda egy szent pihenőre.

Ilyen körülmények között nem volt az ő számára nehéz a harmadik próba sem... Hitét, az unitárius hitvallást, amely a teljes Szentírás, Istennek élő kijelentésén alapszik, mindvégig megtartotta. Ismerte és magáévá tette a jézusi jóslatot: „Eljö az óra és az most vagy, amikor az igaz imádók imádják az Atyát — lélekben és igazságban.” S ehhez a jézusi kinyilatkoztatáshoz, annak betűjéhez és szelleméhez egyaránt, változatlanul hű maradt. Előtte az Isten nem pusztá fogalom,

amelyet így is, úgy is lehet magyarázni... A Teremtő, az Ő teremtménye számára a hit világában: égi Atya, akinek a lény csupa irgalom, csupa szeretet; a gondolat birodalmában pedig — örök Bölcsesség, akinek az ihletése folytán minden kérdés könnyen megoldható. Nincs többé rejtély, nincs többé talány... S a még oly szent titoknak is napvilágra kell jönnie, mert „az Isten világosság és Őbenne semmi sötétség nincsen“... Ez az örök Teremtő nem vonulhat félre teremtett világától, hogy csöndes szemlélődésben töltve idejét, sorsára bízva földi és mennyei birodalmait. Ez az örök Teremtő ma is folyton-folyvást teremt, állandóan munkálkodik — óv — ment biztat — büntet és jutalmaz — ki amint érdemli — egy örök erkölcsi törvény sugallata szerint. S hogyha érdemeknek tart, minket is elfogad munkatársai gyanánt, hogy az apostol szerint: „Isten mellett munkálkodó szolgák legyünk: Isten majorsága, Isten építése.“ (1. Cor. III. 9.) És az Ő hívását, melyet a talentumokban nekünk juttat, vissza nem utasíthatjuk, mert akkor mi magunk hívnók ki a kárhoztatást saját magunk ellen, Isten és emberek előtt.

És oh, milyen boldog volt az üdvözült lélek ebben a hitében még hosszantartó szenvedései között is! Mert a szerető hitves símogató keze mellett ottan érezhette állandóan a mennyei Atya kegyelmi ajándékát, amely e siralom völgyéből átvezette őt egy magasabbrendű, tisztább és szentebb életbe, az örökkévalóságnak hervadatlan virágokkal ékes mezőire.

Gyászoló Gyülekezet! Kedves Atyámfiai! Szomorkodó Felek! A hamvadó port, nemsokára, a szabad magyar föld kebelére zárja; de a halhatatlan léleknek — a mulandóság földi sátorházát lerázva — épülete lészen Istennél, örökkévaló a mennyben... Ez az ő harmadik temploma, amit megépített, amit magával hordott és nagyrabecsült — az emberi méltóság föltétlen tisztelete mellett — az Egy igaz élő Isten dicsőségére.

Ebben a diadalmas hitben enyhüljön a Ti fájdalmatok, gyászoló Özvegye és Árvája, Testvér — Rokon — Barát és Ti mindnyájan, szeretteim az Urban: az egész temploni

gyülekezet; mert Varga Béla nemcsak az unitárius Egyházé volt, hanem az egész magyar nemzeti társadalomé, a magyar tudományos világé, amely megnyitotta előtte a hazatért „bujdosó Egyetem“ kapuit... Ott szép jövő, nemes hivatás várt reá... A lélek kész volt; de a test erőtlen. S így illik most őt nekünk együttesen megsiratsunk és utolsó útjára kikísérnünk. De vigasztal a tudat, hogy „dús élte kincsét“ örökségül hagyta szeretett Egyházunknak és a magyar Hazának egyaránt... S kell-e ennél szebb korona, szentebb jutalom amaz örök Bíró kezéből? — Bizonyára, nem!

Emléke közöttünk legyen mindörökre — áldott! Amen.